

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat

ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 15.01.2018

Kabul Tarihi:07.04.2018

Sayfa:467-515

ISSN: 2147-8872

ERZURUMLU DİVÂN ŞAİRLERİ

Fatih Atak*

Özet

Klasik Türk Edebiyatı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde oluşmaya başlamış ve devletin büyümesiyle birlikte geniş bir coğrafyaya yayılıp gelişme göstermiştir. Devletin sınırları genişlemiş, edip ve şairlere büyük değer verilmiştir. "Mârifet iltifata tâbidir." anlayışıyla binlerce şair yetişmiş ve altı yüz yıllık bir devrin mahsulleri oluşmuştur. Bu yazımızda; tarihi içinde barındıran, geçmişten geleceğe kültürel bir köprü oluşturan sürecin yansımaları, Erzurum'da yetişmiş olan divân şairleri üzerinden anlatılmaya çalışılacak. Şairliklerinin yanı sıra âlim kişilikleri ve tasavvufî görüşleriyle de İslamî edebiyatın varlığı üzerinde durulacaktır. Böylece algı, mekân ve şahsiyetler bir potada eritilerek olaylara daha geniş bir perspektiften bakılmaya çalışılacaktır.

Erzurumlu divân şairleri adlı bu makalede doğum yerlerinin Erzurum olduğu tespit edilen, görevleri gereği bir bakıma burada bulunan şairlerin biyografileri hakkında bilgi verilecektir. Girişten sonra 14. yüzyıldan başlayıp 20. yüzyıla kadar kültürel bir köprü vazifesi gören bu şairler, alfabetik sıralamaya da tâbi tutularak ele alınmaya çalışılacak. İçlerinde belli başlı "meydan şairleri" diye tabir ettiğimiz halk şairleri olan, ancak şiirlerini aruzla kaleme alan şairler de bu kapsama dâhil edilmiştir. Kendilerini divân şiiri içerisinde kabul ettirmiş, tezkireciler tarafından kabul görmüş kalem erbabı 53 şair, başta hayatları hakkında bilgiler olmak üzere varsa divânları, eserleri ve şiirlerinden de örnekler verilerek gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Erzurumlu Divân Şairleri, Osmanlı Şiiri, Dini-Tasavvufi Şiir, Klasik Edebiyat, Biyografi.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, orcid.org/0000-0002-7020-1727, atafatihh@hotmail.com

DIVAN POETS FROM ERZURUM**Abstract**

Classical Turkish Literature, which started to be formed during the foundation period of the Ottoman Empire, has spread in a wide geography along with the growth of the state. The borders of the state were extended, and the literati & poets were highly respected. Thousands of poets have come to existence through the principle saying that "ingenuity comes after compliment" and the products of a six hundred year old era have been created. In this article, through the divan poets who have grown up in Erzurum, we will try to explain the reflections of the historical process that constitutes a cultural bridge between the past and the future. The existence of Islamic literature will be examined by focusing not only on their poet identity but also on divan poet's wisdom and mystical views. Thus, perception, space and personalities will all be melted in a pot and the events will be tried to be viewed from a wider perspective.

This article titled as "Dîvân Poets Born in Erzurum" will give information regarding the biographies of the poets who lived in this geography due to their job or whose place of birth is determined to be Erzurum. After the introduction, the poets, who functioned as a cultural bridge from 14th century to 20th century, will be tried to be discussed in alphabetical order. Certain major folk-poets called "Meydan Şairleri" -one of the groups of folk-poets using the measure of aruz- are included in this scope to boot. The biographies, divans and works of 53 poets, who succeed in having a place in divan poetry and being accepted by writers called tezkireci, will be tried to be revealed by giving poetry examples.

Key Words: Divan Poets From Erzurum, Ottoman Poetry, Religious-Sufi Poems, Classical Literature, Biographi.

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sultan Alparslan'ın Malazgirt zaferiyle (1071) Anadolu'ya giren Türkler kısa zaman içinde birçok fetihlerde bulunmuştur. Daha önce Bizans'ın elinde bulunan Erzurum da bu fethedilen topraklar arasında yer almaktaydı. Erzurum; Bizanslılar, Sasaniler, Selçuklular, Moğollar gibi pek çok kavim ve devlet tarafından idare edilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra yıkılması ile ortaya çıkan Beylikler döneminde de Erzurum çeşitli beyliklerin hakimiyeti altına girmiş ve sürekli el değiştirmiştir. Nihayetinde Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı toprakları arasına girmiştir. Bunca zaman yapılan savaşlardan yorgun düşen şehir Osmanlı Devleti zamanında yapılan yeniden imar faaliyetleri ile toparlanma sürecine girmiştir. Bu dönemde sağlanan huzur ortamı ile kültür ve sanat anlamında da ilerlemelerin kaydedildiği görülmektedir.

Uzun yıllar süren savaş ve kargaşa döneminde tahrip edilen şehir Osmanlı Devleti'nin idaresi ile hakimiyeti altına girdikten sonra imar faaliyetleri ile birlikte yeniden doğuş sürecine girmiştir. Bu dönemde ilim adamı ve sanatçı sayısındaki artış, oluşturulan huzur ve kültür ikliminin bir sonucudur. Kendileri de şair olan Osmanlı padişahlarının kültürel ve sanatsal faaliyetleri desteklemesi Erzurum'da pek çok ilim adamı ve sanatkârın yetişmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yaparak köklü bir tarihe ve kültür mirasına sahip olan Erzurum'da yetişen divan şairleri ele alınmıştır. Şairlerin hayatları hakkında kısa bilgiler verildikten sonra şiirlerinden seçmeler yapılmıştır.¹ Daha sonra şairlerin şiirlerinde işledikleri konular ve şairler hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Elimizdeki en eski şiirin XIV. yüzyılda yaşamış olan Kadı Darîr'e ait olması sebebiyle makalemizin kapsamı da bu asırdan başlatılarak XX. yüzyılın ortalarına kadar sınırlandırılmıştır. Makalemizin ana kaynağı şu'ara tezkireleridir. Kaynakları değerlendirirken bir kısım biyografi türü eserler, mahalli kaynaklı kitap ve dergiler incelenerek tespit edilmiş; Erzurumlu şairler hakkında yazılan Mustafa İsen'in "*Erzurum Şairleri ve Nef'i*", Rıdvan Canım'ın "*Erzurum Şairleri*" adlı çalışmaları da makalemiz içerisinde yer almıştır.

Erzurumlu Şairler

Erzurum'da tespit edilebilen ilk şair XIV. yüzyılda Yûsuf u Züleyhâ mesnevisiyle ün yapmış olan Kadı Darîr'dir. Kadı Darîr, Erzurumlu olduğunu "Mustafa bin Yûsuf bin Ömer ed-Darîr el-Erzeni'r-Rûmî" şeklinde tam künyesini vererek bize bildirmektedir. Kadı Dârîr'in yaşadığı yüzyılda savaşlardan dolayı harap olmuş ve yerleşim yerleri yok edilmiş bir Erzurum vardır. Özellikle Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasındaki mücadeleler şairin Mısır sultanının yanına gitmesine sebep olmuştur. Bu savaş ortamı insanların farklı kentlere göç etmesine sebep olduğu gibi kültür ve sanat ortamını da olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucu olarak bu dönemde çok fazla şair ortaya çıkmamıştır.

XIV.yüzyıldan XIX.yüzyıla kadar olan döneme bakıldığında Erzurum'da yetişen dîvân şairlerinin tamamına yakınının bir tasavvuf kültüründen geçmiş olduğu görülmektedir. Bu kültür, Orta Asya'da Hoca Ahmet Yesevi ile birlikte başlayan ve müritleri vasıtasıyla Anadolu'nun dört bir yanına yayılan geleneğin ürünüdür. Bu gelenek sayesinde Anadolu'da çok sayıda tarikat ortaya çıkmış, bu da dinî-tasavvufî şiirlerin artmasını sağlamıştır. Anadolu'da yaygınlaşan bu derin tasavvuf kültürüyle padişah, âlim ve çok sayıda şair yetişmiştir. Erzurum'da yetişen dîvân şairlerinin arkasında da derin bir tasavvuf kültürü bulunmaktadır. Mutasavvıf şairlerin çoğunun aynı tarikata mensup olması ise dikkat çekici bir durumdur. Erzurumlu olup ve şiirlerini tasavvufgeleneği içinde yazan şairlerin çoğu Kadîrî

¹ Daha önce bir kısım yörenin dîvân şairleri ile ilgili araştırmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: Yavuz Bayram'ın *Samsunlu Dîvân Şairleri*, Avni Erdemir'in *Kastamonulu Dîvân Şairleri*, İlyas Yazar'ın *Amasyalı Dîvân Şairleri*, Mehmed Nuri Yıldırım'ın *Niğdeli Dîvân Şairleri*, Hamza Güner'in *Kütahyalı Dîvân Şairleri*, M. Fatih Köksal'ın *Kayserili Dîvân Şairleri*, Zülfikar Güngör'ün *Çorumlu Dîvân Şairleri*, Sadık Erdem'in *Manisalı Dîvân Şairleri*, Mine Mengi'nin *Adanalı Dîvân Şairleri*, M. Naci Onur'un *Harputlu Dîvân Şairleri*.

tarikatinin bir uzantısı olan Şettârî² tarikatına mensuptur. Bu durum mürşit-mürit, hoca-öğrenci, usta-çırak ilişkisi içinde geleneğin sonraki kuşaklara aktarılması ile açıklanabilir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise mutasavvıf olmayan Erzurumlu şairlerin bile tasavvufa sıcak baktıkları görülmektedir. Bunun sebebi bu yüzyılda ortaya çıkan Osmanlı-Rus savaşları, devletin içinde zuhur eden karışıklıklar, eski ve geleneğin terk edilerek yenileşme sürecine girilmesi ve bütün bu etkenlerin yarattığı buhranlar neticesinde şairlerin manevi bir yardımcı olarak tasavvufa yönelmeleri olabilir.

Şairler Hakkında Genel Değerlendirme

Erzurumlu dîvân şairlerine en çok XIX. yüzyılda rastlanmakta olup bu sırayı takip eden diğer dönem ise XVII ve XVIII. yüzyıldır. Bir tasnif yapmak gerekirse bu şairlerin hemen hemen yarısında tasavvuf, üçte birinde beşeri aşk ve bir kısmında, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılda zuhur eden gerek Batılılaşma, gerek I. Cihan Harbi, gerekse Rus ve Ermeni olayları sebebiyle vatan kavramının da öne çıktığı görülmektedir.

Erzurumlu dîvân şairleri, nazım alanında buldukları şöhret dışında, bu sahada mensur eserlere de yer vermişlerdir. Kimi nazım vadisinde şiir yazarken, kimi de nesir alanında güzel eserler vermişlerdir.

Erzurumlu şairlerin yirmisinin dîvânı vardır. Geriye kalan şairlerin bir kısmının dîvânı olmayıp bir kısmının da dîvânı belirsizlik içindedir. Şairlerin hepsinin belli bir şöhrete sahip olduğu görülmektedir. Hemen hepsinin dini, tasavvufi, İslami, siyasi ve sosyal kaynaklı eserleri mevcuttur. Dolayısıyla sadece biyografilerinden hareketle bu kişilerin dîvân oluşturabilecek derecede bir şairlik yeteneklerinin olduğu söylenebilir. Ayrıca bu şahsiyetler için bazı tezkire yazarları ile şairleri yakından tanıyan kişilerin naklettiklerine göre adı geçen şairler için nazım konusunda üstatve mahir oldukları bilgisi verilmektedir.

Erzurumlu dîvân şairlerinin büyük bir kısmının dîvânı vardır fakat gerek iç karışıklıklar, gerekse dıştan gelen savaş ve baskı neticesiyle bu divanlardan bazıları kaybolmuştur. Erzurumlu çoğu şairin, şairliklerinin yanı sıra bir yönüyle savaş gereği memleketlerini ayrılıp cepheye giden askerler olduğu görülmektedir. Sefer sırasında kuşaklarına koydukları cöklerin kaybolmaları ihtimal dahilindedir.

Erzurum'da doğup yetişen 53 şairin felsefe, tasavvuf, aşk ve vatan konularındaki yaklaşımları şu şekildedir:

Şairlerin Tasavvufi Eğilimleri

Arapçada yün giymek anlamına gelen tasavvufun dinî ve felsefî anlamda oldukça geniş bir kapsamı bulunmaktadır. Buradan hareketle yapılan tanımlamalar da çok fazladır. Bu

² Şettârilik sûfi tarikatı, XV. yy'nin sonunda Güney Asya alt kıtasında teşekkül etmiş bir gruptur. Bunlar özellikle tefekkür ve tezekkür usullerine vurgu yapmışlardır ve otoriteleri, vecdci Horasanlı Ebu Yezid el-Bistâmî'ye ulaşan silsilelere dayandırılmıştır. Kurucusu Abdullah Şettâr'dır. Aynı zamanda hem Kadîrî hem de Kübrevî tarikatlarına intisâbı bulunmaktadır. Şettârilîği, aslında Kadîrî tarikatının bir kolu olarak görebiliriz. Çünkü Normal şer'i ibadetleri yerine getiren, bu açıdan kurumlaşmış sûfi tarikatlarının pek çoğundan farklı değildir. Bu tarikat liderlerinden biri de Şeyh Muhammed Gavs Gevâliyârî (1502-1563) dir. Bu tarikattaki şeriat temelli davranış normlarına açık biçimde riayet, Muhammed Gavs'ın ardından kuşaklardaki Şettârî faaliyetini de karakterize etmiştir. (Kılavuz 2003: 345).

tanımlardan bazılarına göre tasavvuf baştan başa edeptir. Kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir. Kimseden incinmemek kimseyi incitmemektir. Hak ile birlikte ve onun huzurunda olma hâlidir. Şiirin ise tasavvufta ayrı bir yeri bulunmaktadır. Tasavvufta şiir, bazı şairlerce araç olarak düşünülmüş ve Leylâ'dan Mevlâ'ya bir geçiş nazarı olarak görülmüştür. Ancak bazı şairlerde de bir amaç haline geldiği görülmektedir. İslâmı mistik boyutuyla ele alıp tasavvufi şiirler yazan belli başlı Erzurumlu şairler şunlardır: Hâzık, İbrahim Hakkı, Hafız İshak Efendi, Kolağası Ali Rıza, Fennî Efendi, Noksani Baba, Ketencizâde Mehmed Rüşdî, İlmî Efendi, İsmail Fehim Efendi, Şehvârî, Osman Kemâlî, Muhammed Lütfî, Karazlı Hakkı, Tâlib, Fennî Efendi, Mülhemî, lebîb, MehmedRüşdü, Rahmî, Sıdkî, Nihânî, Neccar.

Erzurumlu şairlerin çoğunda tasavvuf izlerini görmekte beraber onların şiirlerinde tasavvuf; aşk, muhabbet, cezbe ile vuslatın gerçekleştiği bir yol olarak görülmektedir. Vecd³dayalı bir tutum içinde yazdıkları şiirlerde kişinin ölmeden önce her şeyden vazgeçmesi ve kendi varlığından bile geçmesi anlatılmaktadır. Söz gelimi bu şairlerden biri olan Neccar;

Ben ezelden duymuş idim irci'ifermânımı
Anın için sağlığımda terk-i dünyâ eyledim
Adıma Sadri demişler mahlasım Neccar idi
Aslımı aslıma verdim cismi ifnâ eyledim

Sözleriyle bu anlayışı ortaya koymaktadır. “Rabbine dön” ilahi fermanını işitip varlık elbisesini çıkaran şairin gayesi kendi aşkınlığı olmaktadır. Yine İbrahim Hakkı'nın mârifet, fenâ, muhabbet, aşk, tevekkül, seyr ü sülûk gibi tasavvufi imajlar ile Allah'ın varlığını ispat için kullandıkları ölçütler İbn Arabî'nin görüşleri ile benzerlik göstermektedir. İbn Arabî'nin tasavvufi görüşlerinin Şettârî önderleri tarafından benimsenmesi ve mistik İslâmın temel teorik çerçevesi olarak da muhafaza edilmesi İbn-i Arabî'nin Erzurumlu mutasavvıf şairler üzerindeki tesirlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Şairlerin Aşk Anlayışları

Erzurumlu şairlerde tasavvuf tesirinin yanında Klasik Türk edebiyatının vazgeçilmez unsurlarından biri olan aşk kavramı ve rindâne tavırlar da dikkat çekmektedir. Şairlerin büyük bir çoğunluğunun aruzla şiir yazdıkları görülmektedir. Ancak Erzurum'da halk edebiyatının izleri de belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Şehirde ozanlık ve kahvehâne kültürünün olması şairlerin bir yönü ile halka dönük olmalarını sağlamıştır. Yazılan şiirlerin bir kısmında hece ölçüsü de bulunmaktadır.

XIX. yüzyılda yetişmiş şairler ise daha çok Encümen-i Şu'arâ topluluğunun izleri vardır. Batılılaşma sürecine girilen yenileşme döneminde şiirlerde bile “eski”nin hâlâ devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmadaki şairlerin daha çok divanşairi oldukları görülmektedir.

³ Vecd; özlem sebebiyle insanın sırrında meydana gelen bir alevdir. İçine vecd ateşi düşen bir kimsenin vücudu sevincinden veya üzüntüsünden sallanmaya başlar (Uludağ 1992: 169-170).

Mutasavvıf şairlerin tasavvufun etkisiyle oluşturdukları şiirlerin yanında klâsik Türk şiirinin temel konularından olan aşk konusu da Erzurumlu şairler tarafından oldukça sık işlenmiştir.

Vatan Duygusu

İmparatorluğun yıkılma süreciyle beraber bu durumdan kurtulmaya çalışan Osmanlı Devleti birçok yenilikler yapmıştır. Sosyal, kültürel ve siyasal hayatta yaşanan bu değişimler şiirlere de yansımıştır. Özellikle uzun süren savaş ortamında vatani duygularda şiirlerde işlenmeye başlamıştır. Ancak bu vatan duygusu, kimi zaman seyyah olup memleketinden ayrı kalmanın verdiği sıla özlemiyle, kimi zaman da savaşın neticesiyle yazılan duygulardır. Vatan duygusunu ele alan Erzurumlu şairlerden Nâtîkî'nin;

Ehl-i Erzurum binâsı ol zaman oldu harâb
Askerin bir dânesin koymazdı ol sâhib-azâb
Boynu buruk dîdegiryân hendek içre bir türâb
Bu nizam üzre iken birden komazlar cenge tâb
Ehl-i tevîdîn ser-â-pâ hâlleri oldu yaman
Rûz u şeb kan ağlasunlar ehl-i îmân el-amân

beyitleri, Erzurum'un Rus işgali sırasında ortaya konan tabloyu âdeta canlı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Her zaman âheyleyüp dilden vatân yâd eylerim
Yâd edip yârân mey-nûşânıferyâd eylerim
Fikre geldikçe vatân meh-rûları her subh u şâm
Bâl-ı mahzûnumda bir gam-hânebünyâd eylerim
Artırır hubb-i vatângurbetdemü'min kadrini
Ey gönül her dem vatan yâd et deyü şâd eylerim

Sirâcî'nin de bu beyitlerinde vatandan ayrı kalmanın verdiği hüznün dile getirilmekte aynı zamanda her zaman vatani anmanın güzel bir duygu olduğu ve kişiye huzur verdiği anlatılmaktadır.

Şairlerin Meslekleri

XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar geçen uzun zaman dilimi içerisinde en çok rağbet gören meslekler hiç şüphesiz din çevresinde teşekkül etmiş olanlardır. İnsanoğlu bir yandan sosyal hayatını devam ettirip geçimini sağlamak için çalışırken bir yandan da ilim yolunda çaba sarfetmiştir. Bu duruma en uygun gözüken meslek de hiç şüphesiz müderrisliktir. Erzurumlu divan şairleri içerisinde on bir kişinin muallim-müderrislik görevlerinde bulunduğu görülmektedir. Muallim-müderrislikten sonra ikinci sırada yer alan ise kâtipliktir. Bu mesleklerin yanısıra müverrih, devlet görevlisi, sarraç, hattat, hafız, şeyhülislam, asker, kadı, yeniçeri, esnaf ve âşıklık gibi meslekler de vardır. Ancak on bir kişinin meslekleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tespit edilen meslekler hareketle Erzurumlu şairlerin

her tabakadan ve her meslek grubundan kişilerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum Klasik Türk şiirinin sadece saray çevresinde teşekkül edip geliştiği yönündeki ithamları boşa çıkaran bir veri olarak görülebilir. Meslekleri, şairleriyle şu şekilde eşleştirebiliriz:

Asker, *Erbâbî, İhsan Yavuzer, Rıza; Âşık, Emrâh, Vehbî; Danişmend, İbrahim Rüşdî; Esnaf, Noksanî; Hafız, Tâ'ib; Hattat, Mücrim, Tâlib; İmam-hatip, Lütfî, Neccârî; Kadı, Edib; Kapı Kethüdalığı, Kemâlî; Kâtip, Azîz, İshak Efendi, Pertev, Ruhsat, Ziyâyî; Memur-Devlet Görevlisi, Fehim, Fennî, Nef'î, Sadullah Rami Paşa; Müderris-Muallim, Hakkı İbrahimhakkioğlu, İlmî, Kadı Darîr, Karazlı Hakkı Bey, Kemâlî, Mehmed Rüşdî, Mülhemî, Nâtkî, Ödüklüzade Hoca Mustafa Efendi, Rahmî, Tâlib; Müftü, Abdurrahman Efendi Paşa, Hâzık Mehmed; Müverrih, Ruhsat, Şânî, Zihnî; Saraç, Feryâdî; Şeyhülislam, Nûrî; Yeniçeri, Âbî.*

XIV. yüzyıl ile XX. yüzyıllar arasında doğum yeri Erzurum olan şairler şunlardır:

Âbî (ö.1666): Erzurum'da doğmuştur. Asıl adı Mahmut Efendi'dir. Yeniçerilerden olup 1666 yılında Kandiye Kalesi'nde şehit düşmüştür (Gündüz2009: 77). Mevlevî bir şairdir.

Medhinde hatâ itdigiçün hâme o yârın
Makta'da dilin kat' ideriz anın ucundan

Ârif (XIX.yy.): Rüştü Paşa'nın akrabasıdır. Fatin Tezkiresi'nde Erzurumlu olduğuna dair bir malumat yoktur. "Şairin Erzurumlu oluşunu kendisi gibi şair olan Mehmed Rüşdü Paşa'ya akraba olmasından istidlal ediyoruz." (Ergun I/1936: 65). Fatin'de yer alan şiiri şu şekildedir:

Âşıka rencîş-i dilber kerem olmaz da n'olur
Adm u rû-cefâ renc u gam olmaz da n'olur

Gülşen-i hüsnünü fikr eyleyen erbâb-ı dilin
Sahn-ı endîşesi bâğ-ı rem olmaz da n'olur

İşve vü nâz ile ol şûh-ı zarîfâne revîş
Sâkî-i encümen-i bezm-i Cem olmaz da n'olur

Tutsa dâmenini bir bende dü destiyle kavî
Mazhar-ı lutf-ı veli-niâm olmaz da n'olur

Tab'ı Ârifde muhabbet eser eylerse eğer
Şair-i mâhir-i âli-himem olmaz da n'olur

Ali Kemâlî Efendi (1818/ö.?): Erzurum'da doğdu. Babası Mehmed Teymur Fennî Efendi'dir. Fatin Tezkiresi'nden edindiğimiz bilgilere göre şiirden ziyade nesirde şöhreti vardır. Yine aynı tezkirede 1830'da Trabzon'a göç ettiği yazar (Çifçi Tarihsiz: 360-361).

Yine bezm-i safâda bir çerâğ-ı dilsitân yandı
Atıldı üstüne sad şevk-ile pervânegân yandı
Semender-veş düşüp sûz-ı derûn-ı âşıkân yandı
Fürûğ-ı hüsnüne bir şûh-ı rakkâsın cihân yandı
Tutuşdu ser-te-ser iklim-i cism-i nâ-tüvân yandı

Dilâ gördün mü böyle dilber-i tannâz -ı nâz-âmûz
Nedir ol tâbiş-i hüsn ü nedir ol cilve-i dil-dûz
Ser-â-pâ nûr virirdim olmasaydı bazı mâni'-sûz
Güneş doğdu sakın zann itme kim bir berk-i sâ mân-sûz
Sipih-r-i nâzdan Samsuna düşdü hânümân yandı

Yanarken şevk ile kânûn-ı dil mânende-i külhan
İderken tab'-ı ruhsârı ser-â-pâ meclis-i gülşen
O şûhu bezm-i vaslında acep germiyyet-i dilden
Bu şi'r-i âteşini bilbedâhe tarh iderken ben
Fital oldu elimde hâme-i mu'ciz-beyân yandı

Fürûğ-ı hüsnü gerçi mihr ammâ kendi mâh-ı nev
Şuâ-ı şûr ile seyyâreler olmuş ana pey-rev
Sakın bu nâr-ı mey yanar mı sorma Kemâlî sev
Yakup yandırmasaydı tab'-ı rûy-ı âlemi pertev
Dimezdî ehl-i dil bî-hûde ol şûha cihân yandı

Azîz (XVII-XVIII. yy): Erzurumludur. Asıl adı Abdülaziz'dir. Babası Erzurumlu olduğu için Erzurumi-zâde diye tanınır. Babası Mollalardandır. Kendisi de medresede ders okutan âlimlerdendir. İlim ve irfanda derecesi artmış, İstanbul şehrinin idari mahkemesi bölümünde kâtiplik yapmış; ilim ve dereceyle rütbelenip; “*Tarîkımda Süleymaniye'ye varabilsem*” diye ilim yolunda Süleymaniye'ye varabilmeyi çok istemişse degerçekleşmesiçok zor olan bu hayallerle avunmuştur. Allah'ın emriyle aklını yitirmiş ve Süleymaniye'nin tımarhanesinde bulunan kişilerle sohbet edip perişan bir şekilde huzursuz olup “*men cenne sâ'aten lem yefuk ebeda*”⁴ kaidesiyle işlem görüp medresesi de bir başkasına verilmiştir. Bundan sonra kendisine bir geçimlik verilip bu hâl üzere bin türlü musibetle uğraşırken günün birinde İstanbul şehrinden kaybolmuştur. Hâlâ o kederli kişinin nerede olduğu bilinmez. Bu birkaç dağınık söz de onun iyi durumundaki şiirlerindedir. İstanbul'un

⁴ “Bir saat deliren sonsuza dek ayılmaz.”

Kısmet-i Askeriye mahkemesinde kâtiplik yapmış olan şairin doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgimiz yoktur⁵ (İnce 2005: 506).

Mir'âta baksa her kaçan ol şûh-ı Mevlevî
Aks-i izâr-ı pâkine eyler mukâbele

Kerrât ile ayağına düşdüm yüzüm sürüp
Bir kerre almadın yine gönlüm şehâ ele

Sanman ki zâhir oldu 'izârında hatt-ı nev
İhzâr-ı hüsne geldikazâdan mürâsele
Ve lehû
Ağyâr-ı dîv sîreti uğratma yanına
Ey pâdişâh-ı işve ki düşmez şânına

Edhem Pertev Paşa (1824-1872/73): Erzurum'da doğdu. Asıl adı İbrâhim Edhem'dir. Şiirde kullandığı Pertev mahlası dolayısıyla Edhem Pertev olarak tanınmıştır. Gençliği Trabzon'da geçmiştir. "Kiğı Beyi Hazinedârı" diye bilinen Erzurumlu Mehmed Timur Fennî'nin oğludur. Fennî mahlasıyla şiirler yazan ve basılmamış mürettep dîvânı bulunan babasından ve gezdiği yerlerdeki ulemâ ve şairlerden faydalanarak yetişti. 1845'te babasının ölümü üzerine Trabzon Valisi Abdullah Paşa onu himaye etti ve genç yaşta olan Edhem Pertev'i dîvân kâtibi olarak yanına aldı. Ayrıca ileriki yıllarda duygulu şiirleriyle tanınacak olan Abdullah Paşa'nın kızı Fitnat Hanım'a (ö.1911) küçük yaşlarında şiir ve inşâ dersleri verdi (TDVİA 2000: 10/420).

Pertev Paşa, devlete yaptığı hizmetlerden dolayı pek çok rütbe ve nişan almış bir devlet adamıdır. Devrinin hemen bütün kaynakları, Rumeli beylerbeyliği ile paşalık unvanı da bulunan Edhem Pertev'in mevki ve rütbe hırsı olmayan, kendisine verilen görevleri dikkatle yerine getiren dürüst bir idareci olduğunda birleşirler. Bununla beraber devrinin siyasi olaylarına karışmamıştır. Gönül ehli bir insandı. Bursalı Mehmed Tahir onun için; "*Doğu ve Batı edebiyatlarına vâkıfı. Ediplerin başında gelenlerden biriydi.*" demiştir (Yavuz ve Özen 1972: II/298). Şairin aşağıdaki gazeli Fatin Tezkiresi'nden alınmıştır.

Tanîn-endâz-ı tâs-ı çarh olan feryâd u zârımdır
Zemîni garka-i tûfân iden hep eşkbârımdır

Tehî-dest âşıkım ey nûr-ı dîdem gayrı nem vardır
Benim de hâk-i pâye gevher-i eşkim nisârımdır

Ayağım elde destim zîr-i serde mest-i lâ-ya'kıl
Der-i meyhânede üftâdelik eski şiârımdır

⁵ Sâlim Efendi, Tezkiretü'ş-şu'arâ'sında, 1688- 1722 tarihleri arasında yaşamış olan şairleri kaydetmiştir.

Rakîb itdi bize öz sûretin gösterdi dildâra
Sebeb işkestî-i mir'ât-ı yâre inkisârımdır

Ruhunsuz aya bakmak ey efendim tîre-revlikdir
Kadünsüz servi görmek serv-kaddim pek çınârımdır

Gülüm meyl-i çemenzâr eylemez mürğ-i dil-i zârım
Hayâlin gülsitânım dâğ-ı hasret lâle-zârımdır

Belî hadden füzûndur Pertevâ tanzîre kalkışmak
Cenâb-ı Hayriye pey-revlik itmek iftihârımdır

Edîb (ö.?): Erzurum'da doğdu. Asıl adı Mahmut'tur. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadılık yaptı. Ramiz bu şahsı Âdâb-ı Zurefâ adlı tezkirede Diyarbakırlı olarak gösterir.⁶ Ancak Tezkire-i Safâyî (Mustafa Safâyî Efendi) ve Tezkiretü'ş-Şu'arâ'da (Salim Efendi) şairin Erzurumlu olduğu bildirilmektedir. Safâyî tezkiresinde şair; "nazım vadisinde koşturan ve asrın seçkin şairi" (Çapan 2005: 81-82) olarak tanımlanmaktadır.

Zahm-ı âğuş-ı hayâle pîrehan bîgânedir
Âteş-efrûzân-ı dâğ-ı 'aşka ten bîgânedir

Penbe-i dâğ-ı ser-â-pâ-yı cünûn besdir dile
Küşte-i şemşîr-i hicrâna kefen bîgânedir

Murg-ı cân olsa n'ola âzâdelikden muztarib
Dil-esîrân-ı gama fikr-i vatan bîgânedir

Nâr-ı gamda 'âşık besdir hayâlin ba'd-ez-în
Bezm-i ehl-i 'aşka şem'-i encümen bîgânedir

Fâş ederken fitne-i ebrûsu râz-ı gamzesin
Câm-ı nâz-ı çeşmine keyf-i sühan bîgânedir⁷

Emrâh (1799-1854): Emrâh, 1799 yılında Erzurum'un Ilıca ilçesine bağlı Tanbura köyünde doğdu. İyi bir medrese eğitimi görmüştür. Nakşibendîliğin Hâlidî koluna intisap etti. Orta Anadolu'yu da gezip dolaşan Emrâh, Konya ve Niğde'de bulunmuş ve buradaki tekkelerde de kalmıştır. 1840 yılında eşini kaybetti ve Sivas'tan Tokat'a gitti, oradan da

⁶ Haluk İpekten, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü.

⁷ Mustafa Safâyî Efendi'nin Tezkire-i Safâyî'si ve Salim Efendi'nin Tezkiretü'ş-Şu'arâ'sı olmak üzere incelediğimiz bu iki tezkirede de aynı gazel yer almaktadır. İki tezkirenin aynı gazeli kaydetmesinin sebebi, şairin bu şiiriyle ün yapmış olmasıyla açıklanabilir.

Niksar'a geçmiştir. Burada da bir evlilik yapan şair artık ömrünün sonuna kadar burada kalmıştır. Ancak şair, hiçbir zaman Erzurumlu olduğunu unutmamıştır. Hatta bir şiirinde Erzurum'dan çokça şairin çıktığını dile getirirken kendisinin de hakikat bezminin üstâdı olduğunu söylemektedir:

Ne âşıklar çıkıpdur Erzurum'dan lîk Emrâhî
Bu esnâda hakikat bezminin üstâdı ben çıktım

Emrâh, halk şiiri geleneğinden kopmadan klasik şiirimizin de en güzel örneklerini vermiş şairlerden biridir. Özellikle çağdaşları Everekli Seyrânî ve Dertli ile ortak yönleri, her üçünün de dîvân tarzıyla birlikte âşık tarzını şiirlerinde yetkin biçimde kullanmalarıdır. Bu özellik de onları çağının en büyük şairleri yapmıştır. Ayrıca Emrâh tasavvuf geleneğinden gelmektedir. Bu yönlerini de şiirlerine yansıtmıştır.

Emrâh'ın dili, klasik şiirde süslü ve sanatlıdır. Yazdığı gazel, muhammes ve murabbaları itibar görmüştür.

Dostum bir an tecellî etse bî-pervâ bana
Gün gibi zâhir olur dünyâ değil ukbâ bana

Ol kadar dolmuş gözüm gönlüm hayâl-i yâr ile
Kanda baksam vech-i yâri gösterir eşyâ bana

Sırr-ı aşkım ol kadar bulmuş kemâl-i saltanat
Görse Mecnûn'dan füzûn tahsin eder Leylî bana

Tab'-ı aşk ile içim dışım kamu pür-nûrdur
Zerre gelmez şu'le-i mihr-i cihân-ârâ bana

Rind-i aşkım mest-i hayrânım lebin 'atşânıyım
Sanma kim te'sîr kılmıştır mey-i sahbâ bana

Ol zaman kim hil'at-i insanı giydim eğnime
Va'd-i dîdâr eyledi ol şûh-ı bî-hemtâ bana

Neylesin Emrâh sensiz hûr-ı ayn-ı cenneti
Âsitân-ı devletindir sevdiğim me'vâ bana

Erbâbî (1805-1882/83): Erbâbî, Bekir Efendi İbn-i Veli namında birinin oğludur (İnal 1938:320). H.1220/M.1805'te Erzurum köylerinden kara arz (karaz) Kahramanlar köyünde doğdu. Genç iken Kadîrî dergâhlarından birine gitmeye başlamış, Erbâbî mahlası da intisap ettiği şeyh "Erbâb" dediğinden şiirlerinde Erbâbî mahlasını kullanmıştır. Zamanının imkânları içerisinde iyi bir eğitim görmüştür.

“Asker olarak çeşitli beldelerde bulunup hizmet etmiştir. Sultan Abdülmecid devrinde İstanbul’a geldi. Askerlik görevi bittikten sonra Erzurum’a dönen şair burada kendi mahallesindeki hanesinde şiirler söyler.” (İnal 1938: 320). Ayrıca çardaklı kahvehanelerde de şiirlerini cur’a çalarak terennüm ederdi. İyi bir mûsikîşinastır. Erzurum’da bir edebiyat ve sanat çevresinin de oluşmasını sağlamıştır. Erbâbî, şiirlerini aruz ve heceyle yazdı ama daha çok dîvân tarzını tercih etmiştir. Aruzla yazdığı şiirlerinde Fuzûlî’nin etkisi gözlenmektedir.

Hasretinden hastayım teşne-zebânım bir su ver
Hürmet ile gel bana ey mihrîbânım bir su ver

Âteş-i hicrânına bak yâr rahm et hâlîme
Ey hayâlî sînede sûz-ı nihânım bir su ver

Gör neler eyler o dilber gamzelerle bağrımı
Tîr-i müjgânın deler ebrû-kemânım bir su ver

Söyledikçe her sözün ‘indimde bir dür-dânedir
Tûtî-femm ü la’l-leb sükker-lisânım bir su ver

Nâm u şânî şöhretin hûb söylerim dillerde hoş
Sâye-i ‘aşkından da Erbâbî dîvânem bir su ver

Erzurumlu İbrahim Hakkı (1703-1780): İbrahim Hakkı, 18 Mayıs 1703’te Erzurum’un Pasinler (Hasankale) ilçesinde doğdu. Bir şiirinde kendi doğumunu şöyle anlatmaktadır.

Hicretin târîhi bin yüz on beş oldu bahâr
Kal’a-i Ahsen’de İbrâhîm-i Hakkı doğdu zâr

İbrâhîm Hakkı, dört yaşında iken Kur’ân öğrenmeye başlar. Kuşkusuz ilk öğretmeni, o dönemde imamlık yapan babası Derviş Osman Efendi’dir. Öğrenimini dokuz yaşına kadar Hasankale’de sürdürür. Sonra Erzurum’da Sarı Gümrükçü Derviş Efendi’den özel dersler alır ve İslâmî ilimleri öğrenir (Kasır 1999: 46). İlk tasavvuf derslerini babasından almıştır. Babası öldükten sonra Fakîrullah’a bağlanır. İlim ve tasavvufta gösterdiği başarı, onu Şeyh’in gözde müritleri arasına sokar.

İbrâhîm Hakkı’nın tasavvufî görüşleri Osmanlı tasavvufunun tipik ve canlı bir örneğidir. Marifetnâme’de mârifet, fenâ, bekâ, muhabbet ve aşk; velâyet, kerâmet, tevekkül, teslim, sabır, şükür, rızâ, seyr ü sülûk, sâlik, mürşit, nefis ve nefis mertebeleri gibi tasavvufun hemen hemen bütün konularına yer vermiştir (TDVİA 21/2000:305).

Eserlerinin bir kısmını manzum olarak kaleme alan İbrâhîm Hakkı genellikle Hakkı, bazen de Fakîrî mahlasını kullanmış, Türkçe’den başka Arap ve Fars dillerinde de manzûmeler yazmış; kaside, gazel, musannef, rubâî ve kıt’a’larında ilmî, dini-tasavvufî fikirlerini ustalıklı dile getirmiştir. Mesnevi tarzında kaleme aldığı manzûmelerde daha

ziyade didaktik bir amaç güden İbrâhim Hakkî'nın dîvânındaki şiirler tamamen tasavvuf neşvesiyle yazılmıştır. İbrâhim Hakkî'nın şiiri eğitici, öğretici ve irşad edici bir araç olarak kullanma gayreti, ilim adamı ve müşid kimliğinin şair kimliğinden önde bulunmasına yol açmış, dolayısıyla bazı manzûmeleri şiir tekniği bakımından kusurlu bulunmuştur. (Kasır 1999: 309).

Katreyiz 'âlemde lîkin dilde deryâ olmuşuz
Cevheriz dehrin bisâtı üzre yektâ olmuşuz

Seyrimiz sahrâ-yı dildir gayrı yerden fâriğiz
Kendi sahrâmızda seyyâhız ki sahrâ olmuşuz

Berkımızla yakmışız biz hod-nümâlık perdesin
Gayrdan pinhânız ammâ dilde peydâ olmuşuz

Biz bu bahr-ı 'aşk-ı bî-ka'rın müselsel mevciyiz
Gerçi zencîriz velî biz metn-i deryâ olmuşuz

Kimseyi incitmek incinmek değildir şânımız
Yâr-ı gâr-ı cümleyiz şefkatle gûyâ olmuşuz

İnciden nâdâna hem dostuz du'âlar eyleriz
Kim kamudan biz bize mahv-ı temâşa olmuşuz

Âşıkız misl-i Züleyhâ dil-beriz Yûsuf gibi
Biz bizi sevmekte Hakkî ferd ü tenhâ olmuşuz

Erzurumlu Zihnî (1730?-1795?): Asıl adı Mustafa Zihnî olup Erzurumludur. Zihnî hakkında elimizde fazla bilgi mevcut değildir. Şiirlerinden anladığımız kadarıyla iyi medrese eğitimi görmüştür. Ölüm tarihini ve kaç yaşlarında öldüğünü bilmiyoruz. Ancak Prof. Dr. Muhsin Macit'in yaptığı tespite göre; "*Hacı Mustafa Ağa'nın 1209 (1794-95)'da yaptırdığı Kağdarıç Köprüsü'ne tarih düşürdüğüne göre şair, bu tarihte hayatta olmalıdır.*" Dolayısıyla Mustafa Zihnî'nin 1209'dan 1212'ye kadar geçen üç yıl içerisinde öldüğü yorumlanmalıdır.

Şair, şiirlerinde aşk ve dinî-tasavvufî konular yanında günlük hayattan aldığı temaları da işlemiştir. Hiç şüphesiz şiiri iyi bilen bir kişidir. Redifleri, aruz ölçüsünü, edebi sanatları ustalıkla kullanmıştır. Tarih düşürmede sanatkârdır. Tanpınar'ın ifadesiyle Zihnî; "Mahallî klasik" bir şairdir (Kasır 1999: 63-65).

Şair bir beyitinde kendisinin nazım ve nesir alanında üstad olduğunu sayar:

Nazm u nesrin benem üstâd-ı imâdü'd-dîni
Tab'-ı mu'ciz- nefesim eyledi dehri ihyâ

ifadesiyle hem şiiirde hem de nesirde üstün olduğunu söylemektedir.

Süzülmüş câm-ı istiğnâdır ol kanlı yamân gözler
Aceb yahşi tegâfûl gösterir ammâ yamân gözler

Ne mümkün pençeleşmek küşt-gîr-i duhter-i rezle
Nice Rüstemleri yıkmakda mekkâre-_zamân gözler

Rûh-ı rengîni gûn-â-gûn eder âl üstüne âli
Velî zahm üstüne zahm urmada bilmez amân gözler

Değildir kec-nigâhı ‘âşıkâ bâzîçeden hâlî
Benim murg-ı dilim sayd etmeye tutmuş nişân gözler

Yatur peygûle-i hasretde bî-kes ‘âşık-ı hasta
Ser-i bâlîn-i gamda bir muvâfık mihrîbân gözler

Hevâ-yı zülf-i şeb-rengiyle Zihnî râhatım yokdur
Beni hâb-ı safâdan kesdi kâfir pâsbân gözler

Fennî Efendi (ö.1845): Fennî Efendi’nin doğum tarihi hakkında bilgimiz yoktur. Fatin Tezkiresi onun H.1244/M.1828-29 tarihinde Erzurum’dan Trabzon’a göç ettiğini söylemektedir. Çünkü O yıllarda Ruslar, Erzurum’u işgal altına almıştır. Ölüm tarihi hakkında ise bize şunları söylemektedir: “*Medjine-i Trabzon’da ihtiyâr-ı gûşe-i uzlet eyleyüp iki yüz altmış bir senesi hilâlinde âlem-i fenâdan dâr-ı ukbâya rihlet eylemiştir.*” (Çifçi Tarihsiz: 339).

Asıl adı Mehmed Timur’dur. Babası Molla Mûsa diye bilinir. Erzurum’da öğrenimini tamamladı. Hattat Derviş Ali Efendi’den hat sanatını öğrendi ve icazet aldı.

Fennî Efendi, Edhem Pertev Paşa ve Ali Kemâli Paşa’nın babasıdır. Hayatı hakkında da fazla bilgimiz yoktur (Kasır1999: 71). İbnülemin’in yazdığına göre Fennî Efendi, Kiğı Beyi Hazinedarlığı yapmakta iken Ruslar Erzurum’u istila etmiş, o da göç edip Şarkî Karahisar’a gitmiş; daha sonra da ailesini yanına aldırıştır. Buralarda Karaağaç, Gümüşhane ve Trabzon’da çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Trabzon valisi Abdullah Paşa’nın “Divan Efendiliği”ni yaparken 1845 yılında vefat etti. Trabzon’da “*imaret kabristanında medfun*” olduğu, İbnülemin tarafından ifade edilmektedir (Kasır 1999: 71).

Zevk-i aşkın eyleyeli tâ ezel ülfet bana
Mihrin ile tâbiş-i dûzah gelir cennet bana

Bu cihânın bî-vefâ mülkine sultân olmadan
Hâk-i pâyın kemteri olsam yeter izzet bana

Sâye-bân olsa serim zıll-i hümâyı istemez
Başta aşkın tâcı var yetmez mi ol devlet bana

Yâ Resûlallâh kerem kıl kim giriftâr olmuşum
Dâm-ı gamdan kıl halâs eyle bu dem nusret bana

Fennî-i bî-çâreyi bâbında me'yûs eyleme
Çün şefâ'at kânısın sen eyle gel şefkat bana

Feryâdî (1811/12-1892/93): Feryâdî, Erzurumludur. Asıl adı Derviş Hasan'dır. Şeyh Hasan, Şeyh Hasan Baba olarak da bilinir. Erzurum'un saraç esnafındandır. Mezarı Bayburt'tadır. Bayburt İmaret tepesinde Gavsü'l-Vasılın Ali Çelebive Necmeddin-i Kübrâ Efendilerin kabirleri arasında medfundur. Şairin, Bayburt'a hangi tarihte ve hangi sebeple gittiği bilinmemektedir. Feryâdî'nin seksen dört yaşında öldüğü rivayet edilir. O zaman şairin ölüm tarihi 1892-93'tür. Ölüm tarihini bildiğimize göre doğum tarihi de takriben 1811-12 olmalıdır (İspirli vd. 2008: 447-448).

Feryâdî, şiirlerinde tema olarak aşkı işlemiştir. Ancak o, bir tarikat mensubu olarak öğütler içeren, dünyanın faniliğini anlatan, Allah ve peygamber sevgisini de dile getiren bir şairdir. Hatta ebcedle yaptığı kelime oyunları da dikkat çekicidir.

Kendi gelmez sevdiğim derd ile sevdâ gönderir
Ağlatır güldürmedi zâhirde ihfâ gönderir

Var mıdır senin gibi âlemde bir aşk ehline
Cevr eder aklın alır halk içre rüsvâ gönderir
Tîğ-i hasret gün-be-gün sînemde açtı âhlar
Zann ederdim rahm eder bu derde devâ gönderir

Görmek isterken cemâl-i yârı şimdi neyledi
Katlime fermân yazar hakkımda fetvâ gönderir

Cism ü cânından geçip cânânıma verdi bugün
Yârına Feryâdî-i bülbül-i şeydâ gönderir

Hâfız İshak Efendi (ö.1903): Hâfız İshak Efendi değerli yazarlardan olup Nakşibendî tarikatına mensuptur (Yavuz ve Özen II/1972: 162). Doğum tarihi hakkında net bilgimiz yoktur. Bildiğimiz kadarıyla 19. yüzyılın ortalarına doğru Erzurum'da doğmuştur. İlk tahsilini Erzurum'da yapmış ve burada bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra İstanbul'a gelmiştir. Burada Altıncı Belediye Dâiresi Başkâtibi ve Müdür Muavini görevlerinde bulunmuştur.

H.1321/M.1903 tarihinde İstanbul'da vefât ederek Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığında bulunan aile kabristanına defnedilmiştir.

Hâfız İshak Efendi, derviş tabiatlı, sağlam itikatlı, nesri nazmından daha kuvvetli bir şairdir. Nesirde yazı tarzı, Sinan Paşa'nın üslubunu andırır. Onun gibi süslü bir tarzı kullanmıştır. Mektûbât, Sânihât, İntibâh, Zeyl-i İntibâh olmak üzere dört kitabı bulunmaktadır. İntibâh adlı eserinin mukaddimesine bakarak nasıl bir hayat yaşadığını ve bunlara bağlı olarak yazarın itikadını görebiliriz (Kasır 1999: 135).

Vücûd-ı cûd-i İlâhî, hayât-bahş-ı kerîm
Nefes atıyye-i rahmet kelâm fazl-ı kadîm
Beden binâ-yı Hudâ rûh nefha-i tekrîm
Kuvâ vedâ-i kudret havâss vaz'-ı hakîm
Bu kâr-hânede bilsem neyim ne'm var benim

M. Hakkı İbrahimhakkıoğlu (1908-1990): Hakkı İbrahimhakkıoğlu, 1908 yılında Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Yastıktepe (Ketvan) köyünde doğdu. Babası, İbrahimhakkı-zâde İsmail Efendi'dir. İlk ve ortaöğrenimini Erzurum'da tamamladı. Erzurum Muallim Mektebini bitirdi. Narman-Şekerli'de öğretmenlik yapan şair, bir süre sonra istifa etti. Sapanca'ya sürgün olarak gönderildi.

Şair Hakkı Bey, usta bir neyzen ve yanık sesli bir gazelhandır. Ayrıca hat ve tezhip çalışmaları da vardır. Şiirlerini irticalen okuyan Hakkı Bey, şiirlerinde aruz ve hece veznini kullanmıştır. Okuduğu şiirleri kaydetme gibi bir alışkanlığı yoktur. Bu nedenle şiirlerinin büyük bir bölümü kaybolmuş, unutulup gitmiştir. Muallim Mektebinden arkadaşı Ekrem Ocaklı, Hakkı Bey'in bu özelliğini bildiği için, şairin şiirlerini kaydetmeye çalışmıştır.

Mevcut şiirleri, daha çok Ekrem Ocaklı'nın tespit ettiği şiirlerdir. Bu şiirlerin bir bölümü de Türk Edebiyatı dergisinde yayımlanmıştır (Kasır 1999: 218-19).

Döndüren eflâki aşktır, cânı aşk, cânânı aşk
Güldüren aşk, ağlatan aşk, söyleten insânı aşk
Neyde te'sîr-i ezeldir, meyde iksîr-i ebed
Reng-i bûya hâlet-i gül, bülbülün efgânı aşk

Hayyat Vehbi (ö.1847): Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî halifelerinden Erzincanlı Abdullah Efendi'den hilâfet almış âşık bir zat olup Erzurumludur. Terzi Baba olarak da bilinir. Miftahü'l Kenz (Hazinenin anahtarı) isiminde basılmış manzumeleri ve takrirlerinden meydana gelmiş Sıfat-ı Subutiye (Allah'ın sıfatları; Hayat, ilim, semi', basar, irâde, kudret, kelâm, tekvîn) risaleleri vardır. H.1264/M.1847'de Erzincan'da vefât etmiştir (Yavuz I/1972: 212). Bugün, Erzincan'da Terzi Baba adında bir de türbe mevcuttur.

Gel ey Hayyat Vehbî sen beyân et
Hidâyetten biraz ma'nâ ayân et
Hidâyettir kuluna evvel îmân
Kabûle say ederse eyler ihsân

Hâzık (1690-1763): Hâzık 1690 yılında Erzurum’da doğdu. Asıl adı Seyyid Mehmed’tir.⁸ Babası İspirli Ebubekir Efendi’dir. Erzurum’un tanınmış âlimlerinden olan ve “Kara Bekir” lakabıyla tanınan Ebubekir Efendi, rivayete göre Karabağ’dan Erzurum’a gelip yerleşmiş, Feyziye Medresesi müderrisliği yapmış ve İbrahim Hakkı merhûmun:

Hakkı denildi fevtine tarih
Hakka yöneldi Hâzık Efendi

beyitiyle Hâzık Efendi’nin ölümüne tarih düşürmüştür (H.1177-M.1763).⁹

Mehmed Efendi, Erzurumlu Hâzık sanıyla tanındı. Öğrenimini tamamlayıp müftü oldu. “Hz. Peygamber soyundan geldiği için Erzurum Nakîbüleşraflığı’na ve sonra 1756’da Erzurum Müftülüğüne atanmıştır.” (Kolektif VI/1987: 375). Ölünceye kadar bu görevini sürdürmüş ve pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Bunların arasında Erzurumlu İbrahim Hakkı da vardır ve ondan Farsça dersleri almıştır. Erzurum İhlasiye Medresesi müderrisi Ömer Efendi, Kazâbâdi Ahmet Efendi ve babası onun hocaları arasındadır. Mehmed Efendi şiirlerinde; “işinin ehli, usta” anlamına gelen Hâzık mahlasını kullanmış ve şöhret bulmuştur.

Hâzık Mehmed güzel gazel düzenleyebilmek için önce insanda Allah’ın insanda ihsan ettiği şairlik tabiatının olması gerektiğini, kendisinin bu tabiata sahip olduğunu, kendisinde bulunan şairlik yeteneği Allah tarafından bahşedildiği için başkalarının yapacağı engellemelerin boş bir inat olduğunu söyler.

Kullandığı dil yaşadığı döneme göre sadedir. Şiirlerinde sözden ziyade anlama önem vermiştir. Klasik mazmunları ustaca kullanan şairde maddi aşkın yanı sıra tasavvuf etkisi de görülmektedir. Hâzık, kasidelerinin birçoğunu Nef’î’ye nazîre olarak yazmıştır (TDVİA 17/1998: 122).

Âteş-i aşkınla bişmiş dil kebâb olmuş sana
Hûn süzölmüş çeşm-i giryândan şarâb olmuş sana¹⁰

Pîç-i zölfünde nihân olmuş dil-i pür-hûnumuz
Ey perî-ruhsâr gûyâ misk-i nâb olmuş sana

⁸ Osmanlıcada Mehmed ve Muhammed isimleri aynı harflerle yazıldığı için “Osmanlı Müellifleri” adlı eserde bu isim Muhammed diye geçmektedir (Yavuz ve ÖzenI/1972: 328). Araştırmamızın neticesinde isminin Mehmed olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. Bilgi edindiğimiz kaynak eserler ise şunlardır: (TDVİA 2000: 122; Erdem 1994: 62; Çınarcı 2007: 40; Nusret 2011: 135; Kasır 1999: 39).

⁹ Şairin ölümüyle ilgili farklı tarih (H.1181/M.1767) verenlerden biri Râmiz’in Âdâb-ı Zurefâ’sıdır. “Bin yüz seksen bir senesi hudûdunda terk-i dârü’l-gurûr ile ‘azîm-i lahd-i huzur ve kazâ-i mezbûr mezâr-istânına defn-i kubûr olunmuşlardır.” Bir diğer eser de Mehmed Esad Efendi’nin Bağçe-i Safâ-Endûz’udur: “Bin iki yüz seksen bir senesi Leyletü’l-Kadrinde şem’-i hayâtü bekâ-zede-i bād-ı fenâ ve meclis-efrûz-ı dâr-ı bekâ olan...” (Oğraş 2001: 103).

¹⁰ Şair, Nedim’den etkilenmiş ve aşağıdaki beyti tanzîr etmiştir:

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-ı al olmuş sana

Kıpkızıl dîvâne olmuştur hevâ-yı aşk ile
Nazra-i ruhsâra mey çeşm-i habâb olmuş sana

Tâb-ı meyden çehre-i berrâkın olmuş hoy-feşân
Turre-i tarrâr için rengîn gül-âb olmuş sana

Bezm-i meyde la'lin işrâb etdi gamzenden hafî
Nûr-ı çeşmim mâni'-i vuslat hicâb olmuş sana

Târ u pûdu rişte-i cânlık rengi âlgûn
Nûrdan bir perde işlenmiş nikâb olmuş sana

Nutk-ı cân-bahşınla cânâ mürdeler ihyâ olur
Zîr-i la'linde dem-i'Îsâ hitâb olmuş sana

Sâkiyâ mir'ât-ı hüsnün âlgûn olmuş yine
Aks-i mey ruhsâra düşmüş âb u tâb olmuş sana

Saymadın rûz-ı visâlinde hesâba Hâzık'ı
Lîk zehr-âşâm-ı hicrândan hesâb olmuş sana

İbrahim Mülhemî (1592?-1650): Âlim, şair ve tarihçilerdendir. Erzurumlu İbrâhim Mülhemî'nin doğum tarihini bilmiyoruz. 16. yüzyılın sonunda doğduğu tahmin edilmektedir. Canbolad-zâde Hocası olarak tanınmıştır. Matematik (Riyaziye) ilimlerine vâkıftı. Şiirlerinde, Mülhemî mahlasını kullanmıştır. Asıl adı İbrâhim'dir. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Nef'î ile beraber İstanbul'a gelmiştir (Fındıkoğlu 1927: 29).

Mülhemî, şair olmanın yanı sıra iyi bir tarihçi ve âlimdir. Müderrislik yapmıştır. Devrinin ilmî hayatına hâkim olmuş, müverrihler arasında bir mevki sahibi görünmüştür. Birçok eseri olan Mülhemî'nin telif ettiği eserler basılmamıştır (Kasır 1999: 31).

Libâs-ı müsteâr olmaz mahabbet ehline lâyık
Kabâ-yı atlas-ı çarha tenezzül mü eder âşık

Bu cisr-i mâsivâdan geçmeyince menzile irmez
Göze göstermek olmaz cûy-i eşki âşık-ı sâdik

İhsan Yavuzer (1890-1966):İhsan Yavuzer, 23 Ağustos 1890 yılında Erzurum'da doğdu. İlköğrenimini Murat Paşa Medresesinde tamamladı. Babasının görevinin Van'a nakledilmesi üzerine rüştiyeyi Van'da okudu. Askerî idadî sınavını kazanıp, 1907 yılında Harbiye öğrencisi oldu. Teğmen rütbesiyle mezun oldu. Genç bir subay olarak Balkan, I. Dünya ve İstiklâl Savaşlarına katıldı ve bu savaşlarda yaralandı.

İhsan Yavuzer, Karazlı Hakkı Bey'in yanında Şettârî terbiyesiyle yetişerek tasavvuf neşvesine ermiş bir şairdir. Bu nedenle yazdığı şiirlerinde tasavvufî izler görülmektedir. Özellikle Allah, peygamber sevgisini dile getirmiştir. Ayrıca bir asker olan şair, vatan ve memleket sevgisini de dile getirmiştir.

Bu âlem şe' _nine hey'ât kevn ile mekân derler
Tecellî pertevi hâl-i tabâatla fenâ derler

Bu ezdâd-ı sıfat ile nice kavga olur her gün
Biri ârif biri gâfil tesâdümde cihân derler

Bunu fehm-i derk etmek değil akl-i ma'âş ile
Bu isti'dâd-ı kâmile mevâhib-i Hudâ derler

Hakîkat nûrunu görmek dilersen dil cihânda ger
Mizân-ı akl ile mikyâs-ı insâfa dayan derler

Bu miftâh-ı sülûk ile yürür ise eğer bir cân
Bulur menba' - ı kevseri ona şâh-ı cihân derler

Gerektir şimdi teslîmin vuzû' ile girip râha
Zülâl-i mürşidi iç ki ona feyz-i cinân derler

Bunu bulmak ki dünyâda müyesser olmaz her ferde
Bu aşk-ı hizb ile olmaz, buna mevt-i îmân derler

Bu meydân er meydânıdır, gönül seyfullah kesilir
Bu meydanda elest gibi, her dem ona belâ derler

Bu meydânı hakîkate giremez zâhid-i hod-bîn
Bilinmez hâl-i irfânın, îmânsız bi'l-hevâ derler

Taleb-âlûde-i esrâr olan sâlik dahi bilmez
Tarîk-i seyrîde Şettâr, buna râh-ı fenâ derler

Bu râha giren yorulmaz, coşku artar, hiç durulmaz
Şettâr'dan alır emânet, burda ahd ü vefâ derler

Sohbet-i aşkîde hayrân, onun kalbi dolu gümân
Korkar elkâb-ı zındıktan, hemân zühd ü takvâ derler

Buna in'âm-ı İlâhî cân, Hudâya hamd-ı bî-pâyân

Yitirmez şükürünü ihsân, buna aşk-ı Hudâ derler

İlmî Efendi (1842-1907): İlmî Efendi, 1842 yılında Erzurum'da doğdu. Asıl adı Abdülrezzak'tır. Peygamber soyundan geldiği için "Seyyid" olarak anılmıştır.

İlmî Efendi, medrese öğrenimini önce babasından gördü ve icazetini aldı. Babasının ölümü üzerine İbrahim Paşa Medresesi müderrisi Solakzâde Ahmet Tevfik Efendi'den ders almayı sürdürdü. İkinci defa icazet aldıktan sonra, Erzurum Ahmediye Medresesinde müderrisliğe başladı. Nakşibendî şeyhi Trabzonlu Şeyh Hakkı Efendi'ye intisap etti. Yirmi üç yıl onun manevi terbiyesi altında yetişti. Şeyhi onu "ilmî" diye andığı için, bu ismi şiirlerinde mahlas olarak kullanmıştır.

İlmî Efendi, zaman zaman İstanbul'a gelir; Sünbül Efendi'deki evinde inzivaya çekilir, ramazanlarda Bayezid Camii'nde vaazlar verir, mesnevi okurdu. İstanbul'a son gelişlerinde yazıya merak sardı ve hat sanatını öğrendi. İcazet aldı. Yazdığı levhaları Sünbül Efendi civarındaki evinde teşhir etmiştir.

İlmî Efendi 1907'de Erzurum'da vefat etti. Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliyâ'da, "Vefat ettiği gün Erzurum'da halk, meşgul olduğu işlerini tatil etmiş ve cenazesinin naklinde pek ziyade ihtiram göstermiş." demektedir (Kasır 1999: 137-38).

Cemâlullâha ol âşık hevâ ile sivâdan geç
Karışma fi'l-i Hakk'a ey gönül çûn u çirâdan geç

Arama hokka-i gerdûnda bu aşk için dermân
Bu aşkın derdi dermândır bilip dâr u devâdan geç

Bekâdan neş'edâr ol bâde-i tevhîd ile ey dil
Gönülden hâzır ol Hakk'a hemân mülk-i fenâdan geç

Tevekkül eyle Mevlâya ümidin cümleden kat'et
Vezîr ü şâh u sultâna tekâpûdan recâdan geç

Gınâ ile 'anâyı fark eden bir noktadır ancak
Anâyı görmemek ister isen gel bu gınâdan geç

Gönül bu âşinâ gördüklerin bîgânedir şimdi
Selâm verme kim almazsa selâm u merhabâdan geç

Libâs-ı fahrî neyler câme-i aşk âşıkâ kâfî
Kabâ-yı aşkı giy İlmî tamâmen mâsivâdan geç

İsmail Fehim Efendi (1858-1933): Erzurum'un Pasinler ilçesinde dünyaya gelen İsmail Fehim Efendi, İbrahim Hakkı'nın dördüncü kuşaktan torunudur. Babası Muhammed Şakir Efendi, İbrahim Hakkı'nın tek erkek torunu olan İbrahim Râgıb Efendi'nin oğludur. Muhammed Şakir Efendi de ailenin diğer fertleri gibi şair olmasına rağmen şiirlerini bir araya getirmek mümkün olmamıştır.

İsmail Fehim Efendi, kendi şairliği için şunları söylemiştir:

Müstefid olmak değil kasdım benim şi'rimle
Rahm-ı yârı celb için gûya teşâ'ur eylerim

Dönemin imkânlarına göre iyi bir medrese eğitimi görmüş ve İslam hukuku alanında yetkinliğe ulaşmıştır. Bir dönem Mısır'a giderek el-Ezher'de ders almış ve hocalık yapmıştır(Kasır 1999: 140).

Düşenler derd-i aşka zahm-ı tîğinden hazer kılmaz
Senin şemşîr-i aşkına candan gayrı bir siper kılmaz

Cemâlin nûruna karşı yanar pervâneym ey aşk
Kabûl et iktidârım bundan efzûna zafer kılmaz

Bütün kâzibdir ol kim iddiâ-yı aşk eder ammâ
Ki bir sa'âtde varlık mülkünü zîr ü zeber kılmaz

Fehîm olmaz civânmerd mezheb-i irfânda ol kim
Dıraht-ı bâğ-ı irfânı hikemden pür-semer kılmaz

Bana âlâm-ı gurbet yok firâk-ı yârdan gayrı
Murâdım yok cihanda vuslat-ı dildârdan gayrı

Uçup meyl-i havâ-yı şâdman isterse bu gönlüm
Ana pey-rev olunmaz mürg-i âh u zârdan gayrı

Hayâlin çeşm-i nemnâkimde aşkın kalb-i pâkimde
Cihânda hemm-derdim yok bu iki mihmândan gayrı

Fehîm, âlemleri sarhoş eden bir câmdır ammâ
Anı sâfî içen yok meşreb-i rindândan gayrı

Kadı Darîr (XIV.yy): Kadı Darîr Erzurum'da doğmuştur. XIV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir şair ve yazardır. Erzurumlu Darîr olarak da tanınmaktadır. Eserlerinde kendinden söz ederken, "Mustafa bin Yûsuf bin Ömer ed-Darîr el-Erzeni'r-Rûmî" diye tanıtmaktadır. Şair, gözleri görmediğinden dolayı "gözsüz" anlamına gelen Darîr kelimesini mahlas olarak benimsemiştir. Darîr'in doğuştan mı, yoksa sonradan mı âmâ olduğu hakkında

kesin bilgi yoktur. Ancak edebiyat tarihçileri daha çok, onun doğuştan âmâ olduğu görüşünde birleşirler (Kasır 1999: 17).

Darîr, kendinden bahsederken bazen şeyh bazen de mevlevî olduğunu söyler. Bu yüzden de şiirlerinde mesnevî etkisi bulunmaktadır (Karahan 1995: 2).

Kadı Darîr'in nesirleri şiirlerinden öne geçmiş ve daha çok nesir türündeki eserleriyle tanınmıştır. Kullandığı dil, Azerî Türkçesi ile Anadolu Türkçesi arasında bir yerdedir (Kasır 1999: 19). Eserlerinde sade ve temiz bir Türkçe kullanmıştır. Bir dil bilincinin olduğu gözlenmektedir. Çünkü XIV. yüzyıl, gelişmenin kendisini gösterdiği bir asır ve devlet adamları sayesinde edebi toplulukların kurulmaya başlandığı bir dönemdir. Geleceğin Osmanlı Devleti ilmi oturtmak istiyordu. Bu yüzden de dil, din ve düşünce adamını desteklemişlerdir. Ayrıca içinde bulunduğu muhit Türkçeye itibar edilen, Türkçe yazarların teşvik ve takdir gördüğü bir muhittir.

Şair, kendi dil ve üslûbundan bahsederken şunları söyler: “*Darîr, söz söyleyicek tatlu söyler-idi; kuvvetlü ma‘rifetlü söyleridi. Nazm ve nesr söylemekte ibareti hûbidi. Söylese şûr-engîz, hakikat-âmez söyler-idi. İşâreti hûb-idi. Halâyık anun sözini dinlemege azîm rağbet iderler-idi.*”

Budur ol sevdiği cânımın benim
Budur ol mahebûb u cânânım benim

Budur ol aşk ile gönlüm eğleyen
Cânım içindeki sultânım benim

Budur âhir beni âvâre kılan
Budur ol derdime dermânım benim

Budur ol gönlümü yağma eyleyen
Cânım olsun ana kurbânım benim

Budur ol sultân-ı hûbân-ı cihân
Kim bana gösterdi Sübhânım benim

Kâmî (1843-1911): Kâmî, 1843 yılında Erzurum'un Altınbulak (Tivnik) köyünde doğdu. Tivnikli Kâmî diye şöhret buldu. Rivayete göre Kâmî, köyünde “Altınbulak” denilen çeşmenin başında gördüğü Ermeni kızına âşık olmuş. Ancak sevdiğine kavuşamayan şair, çok acılar çekmiştir. Hatta sevdiği kız için Ermenice öğrenmiş ve onun için Ermenice şiirler yazdığı söylenmektedir.

Kâmî, şiirlerini hem halk hem de dîvân tarzında yazmıştır. İçli ve lirik bir edayla şiirlerini söylemiştir. Kâmî'nin, âşık olduğu güzel için söylediği “bir su ver” redifli şiir, Lala Paşa Camii İmam-hatibi Hacı Hamit Efendi tarafından Tatyân formunda bestelenmiştir (Kasır 1999: 125).

Şair, 1911 yılında vefat etmiştir. Dîvân tarzı şiirler yazmış bir şair olup Sebahattin Bulut'un ifadesiyle "içli ve coşkun bir şair" dir.

Yandı cânım tende ey rûh-ı revânım bir su ver
Kuruldu sâkîharâretten dehânım bir su ver

Teşne ol la'l-i lebin ruhlarından isterim
Yandı dil pişti bu ciğer nev-civânım bir su ver

Sıva beyaz kollarım Altınbulak'tan Kâmi'ye
Ey dudağı Havz-ı Kevser'den nişânım bir su ver

Karazlı Hakkı Bey (1878-1948): Hakkı Bey, 1878 yılında Erzurum'da Karaz köyünde (şimdiki Kahramanlar Köyü) doğdu. Asıl adı İsmail Hakkı'dır. Ailesi o çevrenin en zenginlerindedir. Babası oğlunun iyi yetişmesi için her türlü imkânları sunar. Bayburt'tan müderris Hacı Cafer Efendi'yi Karaz'a getirtir. İsmail Hakkı yaklaşık on beş yıl bu hocanın rahle-i tedrisinden geçerek Arapça ve Farsçayı öğrenir. Tefsir, Hadis, Fıkıh, Mantık gibi dersleri görür.

İsmail Hakkı, tasavvuf terbiyesini, Şettârî şeyhi olan Kolağası Ali Rızâ Bey'den alır. Ali Rızâ Bey, aynı zamanda İsmail Hakkı Bey'in dayısıdır. Şair, hayatının sonuna kadar tebliğ ve irşad görevini sürdürmüştür. 20 Mart 1948 yılında Erzurum'da vefat etti. Kahramanlar Köyü mezarlığına defnedildi.

Şair, hem dinî ilimlerde hem de tasavvufî terbiyede belli mesafeler almıştır. Çok yönlü bir şahsiyet olup âlim, şair ve iyi bir mûsikîşinastır. Birçok şiiri ilâhi formunda bestelenmiştir ki bu şiirler tasavvufî sohbetlerde okunmaktadır.

Zamanının pek çok tasavvuf erbâbıyla görüşmüş, neticede Kadîrlîğin Şettârî kolunu seçmiştir. Bunda dayısı Ali Rızâ Bey'in de etkisi vardır.

Şiirlerinde aruz ve hece veznini kullanmıştır. Daha çok tasavvufî temaları işlemiştir. Şiirlerinde hep bir nasihat havası vardır. İnsanları uyarmak ve inandığı bazı gerçekleri şiir diliyle anlatmanın peşinde olmuştur. Onun için şiirlerinin birçoğu nasihatnâme niteliği taşımaktadır (Kasır 1999: 175-77).

Hak bendedir ammâ diyemem kal neme lâzım
Bu sırrı beyân eyleyemem hâl neme lâzım

Hak Ahmed-i Muhtâr'ına levlâke buyurdu
Cânım ana kurbân yine az mal neme lâzım

Bî-reng-i revîş-i hüner-i abd-i hakîrem
Sohbetle telezzüz ederim bal neme lâzım

Bak bak bana bir âlî-himemden nazar aldım

Her gördüğümü yâr görürüm hâr neme lâzım

Bu tâc u külâh hırkayı ver zâhide Hakkı
Giy eġnine bir köhne abâ şal neme lâzım

Kâtibî (1595-ö.?): Kâtibî'nin asıl adı Osman olup 1595 yılında Erzurum'da doğdu. İyi bir öğrenim gördü. IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne (1638) katılan şairin, yeniçerilerden olduğu tahmin edilmektedir. Kayıkçı Kul Mustafa ve Kuloğlu gibi yeniçeri şairlerle çağdaş ve arkadaşdır.

Evliya Çelebi, ünlü Seyahatnâme'sinde Kâtibî'den bahseder ve onun celeb kâtibi, yani yeniçerilerin Acemi Oğlanlar kâtipliği yaptığını, iyi saz çaldığını yazmaktadır. Şair hece veznini de aruz veznini de kullanmıştır. Zamanının usta şairlerindedir. Ancak bu şöhretini hece vezninde yazdığı şiirlerinde bulmuştur. Özellikle koşma, destan ve dîvân nazım biçimlerinde yazmıştır. Şiirlerinde genellikle işlenen tema; aşk, ayrılık, gurbet, kahramanlık gibi temaları olmuştur. Dili oldukça sadedir. Akıcı üslubuyla berrak şiirler kaleme almıştır (Kasır 1999: 33).

Bir onulmaz derde düştüm bu imiş hükm-i kazâ
Hiç kabul etmez ilâcı zahmımız emlenmesin

Meskenim güzelce yorun çünkü Hak'tandır kazâ
Ehl-i huccâc âh edince göz nice nemlenmesin

Darbıma dağlar dayanmaz kâdir idim kuvvete
Bulmadı Lokman ilâcı çâre yoktur illete

Müjdeci başım götürmez kem-haberim devlete
Nazlıdır Sultan efendim işitip gamlanmasın

Yetti ardımdan ecel serhengi yolum bağladı
Âh-ı hasret vâh-ı firkat yaktı sînem dağladı

Bilmedi ahvâli huccâc-ı müselmân ağladı
Nâr ile bağı hacir mi göz nice nemlenmesin

Ser-nigûn oldu işiten eşkiyâlar ünümü
Beyt-i harem Ka'betullâh'a çevirdim yönümü

Çağırın gelsin yanıma Kethüdâ Halil'imi
Yerime tuğumu çeksın adımız kemlenmesin

Kâtibî der yenilendi yine bu derdim benim
Umarım kim pâdişâhım dağıtmaz ordum benim

Kethüdâ'ma tuğumu ver beklesin yurdum benim
Gayrı defter-i vüzerâda yerimiz mimlenmesin

Ketencizâde Mehmed Rüşdî Efendi (1834-1916): Ketencizâde Mehmed Rüşdî Efendi, 1834 yılında Erzurum'da doğdu. Babası Rizeli Bekir Efendi'dir. Keten bezi alıp sattığı, geçimini ketencilikle sağladığı için, Mehmed Rüşdî Efendi, Ketencizâde lakabıyla anılmıştır.

Mehmed Rüşdî Efendi, iyi bir medrese eğitimi görür. Hatta Ulu Camii'nde imam-hatiplik yapar. Bu nedenle Ulu Camii imamı olarak şöhret bulmuştur.

Tasavvuf ehli bir âlim ve şairdir. Önce Nakşibendî şeyhi Tortumlu Feyzullah Efendi'ye, daha sonra da Bursalı Şeyh Süleyman Efendi'ye, en sonunda da Bitlisli Şeyh Küfrevî'ye intisap etmiştir. Hayatının önemli bir kısmı gurbette geçmiştir (Kasır 1999: 109).

Ketencizâde; hâfız, âlim, mütefekkir, mutasavvıf, hatip, şair, hattattır. Kâmil bir insandır ve gönül adamıdır. Ayrıca şair Erzurum tarihi ile ilgili manzumeleri nedeniyle kentin manzum bir tarihçisi olarak da kabul edilmektedir.

Ketencizâde, klasik şiirimize bağlıdır. Dîvân ve tekke tarzı şiirler yazmıştır. Daha çok tasavvufî konularda yazmıştır. Genellikle aruz vezni kullanın şair, dîvânında bulunan 108 şiirden 101'i aruz, 7'si heceyle yazılmıştır. Şiirlerinde Bağdatlı Rûhî, Fuzûlî ve Nâbî'nin etkisi görülmektedir. Zamanına göre sade bir dil kullanmıştır. Tarih düşürmede de ustalığı vardır (Kasır 1999: 110).

Rüşdî Efendi, XVII. yüzyılın önemli şairi olan Nâbî'nin -Hz. Peygamber için söylediği- şiirine tahmis yazmıştır:

Yüzün sür hâke âşık kıble-i ehl-i recâdır bu
Gürûh-ı derd-mendâna mahall-i mültecâdır bu
Kamû bîmârına sıhhatler erer dârü'ş-şifâdır bu
Sakin terk-i edebden kûy-ı mahbûb-i Hudâdır bu
Nazar-gâh-ı İlâhîdir Makâm-ı Mustafâdır bu

Bu dergehde bütün âlem olur maksûduna nâil
Bu cây-ı dil-küşâda pâdişâhlardır olan sâil
Bu gülzâr-ı cinânın hâdimi olmaz mı Cebrâil
Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-ı adem zâil
Amâdan açtı mevcûdât dü-çeşmin tûtüyâdır bu

Bu nokta ser-te-ser her dü-cihânın tâb-nâkidir
O mâ'ül-hızır kim derler bu bahrın âb-ı pâkidir
Bütün âlemlere iksîr-i a'zam zerre hâkidir
Felekte mâh-ı nev Bâbü's-selâmın sîne-çâkidir

Bunun kandîli Cevzâ matla'-i nûr-ı ziyâdır bu

Sözüm gûş et eğer sâlik isen râh-ı şerîatta
Kulûb-ı ârifânın şâh-râhıdır tarîkatta
Kamû ervâh-ı kudsün bezm-gâhıdır hakîkatta
Habîb-i Kibriyânın hâbgâhıdır fazîlette
Tefevvuk-kerde-i arş-ı Cenâb-ı Kibriyâdır bu

Bu matla'dan ziyâ-bahş oldu cânâ mihr ile mâha
Edîbâne duhûl et nâil oldun böyle dil-hâha
Erişmek ister isen Rüşdî her dem izzet ü câha
Mürâ'ât-i edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı Kudsiyândır cilve-gâh-ı enbiyâdır bu

Kolağası Ali Rıza Bey (1845?-1930?): Kolağası Ali Rıza Bey'in hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Çünkü askerlik görevinden emekli olduktan sonra Tokat'a yerleşmiştir. Erzurum ile ilgisi sadece yeğeni, aynı zamanda halifesi olan Karazlı Hakkı Bey ve müritleri çerçevesinde kalmıştır.

Şair, Şettârî tarikatına mensuptur. Muzaffer Tercan'ın anlattığına göre bu tarikatı Erzurum'a getiren Hacı Osman Efendi adında bir zattır (Erzurum'un Güzelyayla köyündendir). Hacı Osman Efendi, Gümrük Medresesinde müderrislik ve camiinde imam-hatiplik yapmıştır. Kolağası Ali Rıza Bey de daha çocukken Hacı Osman Efendi'nin burada derslerine katılmış ve oradan öğrencisi olmuştur.

Kolağası Ali Rıza Bey, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına (93 Harbi) katılmış; Kafkas Cephesi'nde savaşmıştır. Halid Ziya Yavuzer'in ifadesine göre; bir ara Harput'a gitmiş, orada Rufaî şeyhi Fehîm-i Erzurumî diye bir zatın dergâhında kalmıştır. Bir başka rivayete göre ise, Harput'ta yine bir Erzurumlu olan Osman Bedrettin Efendi'yle görüşmüş, bir süre onun dergâhına devam etmiştir. Ancak Harput'a ne zaman ve niçin gittiği; ne kadar süre kaldığı bilinmemektedir.

Şair, şiirlerini aruz ve heceyle yazmış ama çoğunlukla aruz veznini kullanmıştır. Şiirlerinde tasavvufî temalar ağırlıktadır. Daha çok Allah aşkı, Peygamber sevgisi, tasavvuf terbiyesi gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır (Kasır 1999: 127-30).

Vech-i pâkin gördüğüm günden beri ey meh-likâ
İltizam etmez kabûl bir derde oldum mübtelâ

Derd-i aşkıdır beni bu dillere destân eden
Rahm edip insâfa gel eyle mürüvvet dil-rübâ

Bir dakîka görmesem ben sen gül-i nâzik-teri
Uyku görmez gözlerim kan ağlarım subh ü mesâ

Sâde bir ben olmadım şem'-i rûhun pervânesi
Oldular kâdı müderris bey ile yoksul gedâ

Yok nazîrin gelmemiş gelmez daha mislin senin
On sekiz bin âlemin hûblarına kıldın salâ

Aks-i rûyundur münevver eyleyen bu âlemi
Nûr-ı vechinden eder şems ü kamer aks-i ziyâ

Bayram ol gündür bana kim göz göre dîdârını
Görmesem bir gün seni ol gün kara gündür bana

Çıksın ol gözler ki bilmez vech-i pâkin kadrini
Sendedir mihr-i muhabbet sensin erbâb-ı vefâ

Edemez ağyâr olan seb'ül-mesânî seyrini
Kim ki gördü bildi Hakkı hakka oldu âşinâ

Vasfî mümkün mi âceb reng-i ruh-ı alın senin
Vasf-ı ruhsârından eyle ey Rızâ şerm ü hayâ

Lebîb (? -1736/37): Asıl adı Mahmut'tur. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. (ö.1149/1736-37) Erzurumludur. Kâdirî tarikatine mensuptur. Bu yüzden Şeyh Lebîb olarak tanınmıştır. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır. "*Türk edebiyatında, Lebîb mahlasını kullanan on şâir vardır. Bunların çoğu da 18.yy'da yaşamıştır.*" (Kurtoğlu 2004: 22).¹¹ Bu mahlası kullanan şair sayısı bir hayli fazla olduğundan diğer şairlerle karıştırılmamalıdır. Erzurum'da ilim ve irfan tahsil etmiştir. Dünyaya itibar etmediğini şu mısrasıyla dile getirir:

Değmez bukadar râğbete bu'âlem-i fânî

1149 senesinde (M.1736-37) vefat etmiş ve Şeyh Ebu'l-vefâ Camii'nin oraya defnedilmiştir. Şair III. Ahmed döneminde yaşamış olup bir de Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda III. Ahmed Kütüphanesinin merdiven sahanlığının önünde bulunan çeşmede (H.1132-M.1719) Erzurumlu Lebîb Mahmut Efendi'ye ait bir kitâbe bulunmaktadır. Bu kitâbede yazılanlar şöyledir:

Sordum ol âb-ı latîfî çeşmeden
Hâl-i dille didi kim Han Ahmed'in
Hayrırım hem ecriyim mahşerde Hak
Ecrin i'tâ eyleye ol emcedin
Ayn-ı ibretle nazar kıl ey Lebîb

¹¹ Bizim tespitlerimize göre Lebîb mahlasını kullanan 13 şair bulunmaktadır.

Bâis-i gufrânına ol erşedin
Eyle bu târîhi beş vaktine zam
Abdest al sünnetiyle Ahmed'in

Mehmet Rüşdü Paşa (1748?-1820): Edip vezirlerden olup Erzurumludur. Şiir ve inşâda tanınmıştır. Bilgin bir kişinin oğludur. Asıl adı MehmetRüştü'dür. Rüşdî, mahlasıdır. Osmanlıcada Mehmed ile Muhammed isimlerinin yazımı aynı olduğundan dolayı, Osmanlı Müellifleri adlı eserde bu isim Muhammed olarak zikredilmiştir. Öğrenim gördükten sonra mektupçu olarak bazı vezirlerin hizmetinde bulundu. Rikâb-ı Hümâyûn kaymakamlığına yükselerek mühim hizmetler gördü. Ferruh Ali Paşa'ya divân kâtipliği, kapıkethüdâlığı ve kaymakamlık yaptı. Şairin,

Şeb-i târîk-ı gamın elbet olur bir sihri

Onun güzel mısralarından biridir. Fatin Tezkiresi bize Mehmet Rüştü'nün Nakşibendî tarikatına mensup olduğunu, nazım-nesir alanında tanındığını ve Sofya valiliğine tayin edildikten kısa bir süre sonra 1236 H. tarihinde ve yaklaşık 72 yaşında vefat ettiğini bize şu şekilde haber vermektedir: “Sofya'ya muvâsalatının on beşinci günü sinnîn-i ömrü yetmiş iki adedine yetmiş olması takribiyle füstah-serâ-yı ukbâya azm u rihlet eylemiştir. Müşâriün-ileyh tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiyyeye mensûb bir vezîr-i pesendîde-üslûb olup nazm u inşâsı makbûl ve mergûbdur.”(Çifçi Tarihsiz:168-69). Dolayısıyla şairin 1748 doğumlu olması muhtemeldir. Osmanlı Müellifleri kitabında şiirlerinin “hoşa gidici ve renkli”olduğu söylenmektedir (Yavuz ve Özen II/1972: 316).

İttirâd üzre değil ise de çarhın güzeri
Yine bir hâl ile tekdîr ider ehl-i hüneri¹²

Kayd-ı efkâr idemez dağdağa-i câh u emel
Bezm-i tefvîzde olan ârif-i sırr-ı kaderi

Ehl-i dâniş sitem-i dehr ile pâ-mâl olmaz
Görse Mecnûn bile hâk üzre bırakmaz güheri

Cânib-i hakka giden târ-ı duâ-yı ihlâs
Getirir bezm-i İlahîden icâbet haberi

Dağıdıp zülfünü bîdâr ider ol şûhu sabâ¹³
Şeb-i târîk-ı gamın elbet olur bir seheri

Himmeti nâil-i maksûd ider âlî tab'ı¹⁴

¹² Osmanlı Müellifleri adlı eserde bu beyit yoktur.

¹³ Osmanlı Müellifleri adlı eserde bu beyit yoktur.

¹⁴ Osmanlı Müellifleri adlı eserde bu beyit yoktur.

Zannı mikdârı alır feyz-i Hudâ'dan eseri

Bî-ivazdır kerem-i hazret-i Bârî Rüşdî
Şâh olur mûra eger olsa inâyet nazarı

Mevlânâ Şânî (1641-?): Erzurum'da doğmuştur. Erzurumî Şânî diye de geçmektedir. Hakkında fazla bilgi yoktur. Şiirleri güzel ve akıcıdır. Ayrıca tarih düşürmede de ustadır. Doğum tarihi 1051/1641'dir (İpekten 1988: 467). XVII. yüzyıl şairin çok olduğu bir dönemdir. Özellikle de Nef'î ve Nâbî gibi usta şairlerin çağdaşıdır. Şair kendi doğumuna tarih düşürüp şöyle demiştir:

Didiler târîh-i mevlûdın anuñ Şânî gibi
Nûrdur geldi Muhammed sulb-i İbrâhîmden

Güftü'nin Teşrifatü'ş-Şu'arâ'sında geçen şiiri (Yılmaz 2001: 158-159).

Erzurûmî harîf-i hoş-edâ
Biri hem Şânî-i sûtûde-edâ

Tab'ı nâzûk hayâli nâdire-fer
Bezm-i ma'nâ sūrûde râmiş-ger

Olmuş ol şâ'ir-i garîbe-şi'âr
Erzurûma henûz defter-dâr
Şi'ri gâyet latîf ümevzundur
Mûcid-i hoş-nikât-ı meşhûndur

Nazmı gerçi selîs ü ra'nâdur
Semt-i târîhde hoş-edâdur

Cümle manzûrımız olan eş'âr
Nazmı zîbâ hayâl ü hoş-hencâr

Cümleden birisi_kazâ-tevbîh
Lafz-ı i'câz-ı zarf olur târîh

Nûr-ı evvel zuhûr-ı Rabbânî
Harf-i metn-i velâdet-i hânî

Oldı el-hak o nazm-ı nâdire-fen
Dâğ-ı târîh-i müşkilât-ı sühen

Muhammed Lütfi (1868-1956): Alvarlı Muhammed Lütfi Efe, 1868 yılında Erzurum'un Pasinler (Hasankale) ilçesine bağlı Kındığı köyünde doğdu. İlk eğitimini babasından gördü. Daha sonra medreseye giderek buradaki âlimlerden ders aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra 1889 yılında Hasankale'de Sivaslı Camii'nde imam-hatiplik görevine başladı. Daha sonra babasıyla birlikte Bitlis'e giderek Muhammed Küfrevî hazretlerine intisap etti.

Rusların, Erzurum'u işgal etmesi üzerine babasını kaybetti. Rusların 17 Ekim İhtilâli ile birlikte Erzurum'dan çekilmeye başlaması sonrasında Ermenilerin yaptığı katliam, Efe hazretlerini de harekete geçirdi. Civar köylerden topladığı bir grup gönüllüyle, Oyuklu köyü yakınlarında bulunan düşman karargâhına saldırmış, Ermenileri püskürtmüştür.

Muhammed Lütfi, Erzurum'un kurtuluşundan sonra tekrar Hasankale'ye yerleşti. Alvar Köyü halkının isteği üzerine adı geçen köyde imamlık görevine başladı. Bu sebepten dolayı kendisi Alvarlı Efe hazretleri diye anılmıştır.

Alvarlı M. Lütfi Efe, Erzurum'un yetiştirdiği ünlü isimlerden biridir. Şairliğinden önce bir mutasavvıf ve âlim bir kişidir. Şair, şiirlerini âşikâne ve ârifâne bir tavırla söyleyip yazmıştır. Şiirlerinin çoğunluğunu, dîvân tarzında yazdığı şiirler oluşturur. Yunus'un, Fuzûlî'nin ve Nâbî'nin etkisi altında kalmıştır. Şiirlerinde dini-tasavvufî konular ağırlıktadır. Ancak sadece bu konularda değil pek çok konuda şiir yazdığını söyleyebiliriz. Şiirlerini Türkçe, Arapça ve Farsça yazmıştır(Kasır 1999: 164-166).

Seyreyle güzel kudret-i Mevlâ neler eyler
Allah'a sığın adl-i Teâlâ neler eyler

Elbet yürüdür fermânını Kâdir u Kayyûm
Herkeselâyık sırr-ı tecellâ neler eyler

Âlemleri var eyleyen Allahu 'Alîm'dir
Gözler göricek mihr-i muallâ neler eyler

Eltâf-ı kadîm rahm-ı Azîm Bâri Teâlâ
Kerem-i kerîm şems-i mücellâ neler eyler

Beyit

Derdimin dermânı derddir özge dermân istemem
Kayd u bendim dâm-ı cennet afva fermân istemem

Mücrîm (XIX.yy): Erzurum'da doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Yazısının güzelliğiyle dikkati çekmiş birisidir. Şeyhülislam Lâmi'nin çağdaşdır. Aslı Harezmi'den imiş, Buhara'da sâkin imiş (Çınarcı 2007: 98-99).

Sipihre ta'n edenler mazhar-ı ikrâm ben kaldım
Halâyık rîze-çîn-i sofrâ-i in'âm ben kaldım

Süvâr-ı tevsen-i ikbâl vardı hilye-i kâma
Semend-i nekbet-i bed-baht ile nâ-kâm kaldım

Nigîn-i kâmina durdu ecânib nâm-ı maksûdu
Meded ey lâle-ruh devrinde bir bî-nâm ben kaldım

Olup bezminde sâkî sâgar-ı ser-şâr-ı mevc-engîz
Hemân teşne-leb-i câm-ı mey-i gül-fâm ben kaldım

Tavâf-ı Ka'be-i maksûd etdi yek-bün-i züvvâr
Mübârek mâ-hasal pûşîde-ihram ben kaldım

Müftü Abdurrahman Efendi Paşa (?-1820): Şeyhler medresesinin kurucusu olan Şeyh Mustafa Efendi'nin oğlu Pir Muhammed'in torunlarından. Yirmi bir yaşında Erzurum müftüsü olmuştur. Fıkıh kitaplarından “Sefîne” adlı itibarlı eseri, Sarrafzâde Hoca Salih Efendi bu zâtın namına te'lif etmiştir.

Abdurrahman Efendi, eli açık tabiatlı olduğu gibi zamanının da siyasetine vâkıftır. Yirmi bir sene fetvâ işlerini idare ettikten sonra ilmî rütbesi gittikçe artmış ve Erzurum Valisi olmuştur. Meclisinde her zaman dönemin âlim kişilerini bulundurur. Sohbetler ederek zamanını geçirirdi. Yani bulunduğu her yeri edebî bir muhit haline getirmiştir. Bir süre sonra Ankara valiliğine tayini çıkar. Oradaki memuriyeti döneminde H.1236/M.1820'de vefatetmiştir. Kars mutasarrıflığında bulunan Emin Fehim Paşa, bu zâtın oğludur (Nusret IV/2011: 144).

Ya Vedûd iskelesinden gidilir Eyyûba
Kişi esmâ çekerek nâil olur maksûda.

Nâtıkî (1775?-1863): Nâtık Efendi'nin doğum tarihi hakkında farklı söylemler var. 1775 yılı dolaylarında doğdu. Ziyaettin Fahri'ye göre şair, 1785-1795 yılları arasında doğmuştur. Şairin asıl adı Ahmet Dursun'dur. Şiirlerinde mahlas olarak Nâtıkî'yi kullandı. Küçük yaşta iyi bir medrese eğitimi gördü. Mantık ve aruzda mâhirdi. İcazetnâmeler aldı. Birçok yeri gezmiştir. Pek çok şair gibi Nâtıkî de önemli bir şehir olan İstanbul'a geldi. Daha sonra Rumeli'yi dolaştı. Dönemin devlet adamlarıyla ve padişahla görüşme olanağına sahip oldu. İlim alanında kendini geliştiren şair, zamanının reisü'l-ulemâsı sayılmış bir din bilginidir. Bir dönem Erzurum müftülüğü görevinde bulundu ve “Koca Müftü” olarak anıldı.

Nâtık Efendi, iyi bir mantık hocasıdır. Bu konuda kaynaklar onun mantık hocası olduğunda birleşirler. İbnülemin, “*mantıkta iktidari*”nın olduğundan bahsederken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu da, “*zamanın en kuvvetli bir mantık hocası, en mâhir bir aruzcusu*” olduğunu söyler. Görüldüğü gibi Nâtıkî, hem bir islâm bilgini, hem de şairlik yönü kuvvetli olan bir şahsiyettir. Ayrıca mutasavvıfâne bir yönü de bulunmaktadır.

Nâtîkî, şiiirlerinin tamamını aruzla yazmıştır. Mürettep bir dîvânı vardır. Bu dîvânın, torunlarından Erzurum'da memur olan Cânib Efendi'nin nezdinde olduğunu yine İbnülemin bize söylemektedir. Tasvir-i Efkâr gazetesinin 1 Safer H.1279/M.1862 nüshasında yer alan bir haberde şöyle denilmektedir:

“Erzurum'da reisü'l-ulemâ müftî-i sâbık mekrimetlu Tursun Nâtık Efendi'nin doksan yaşını geçmiş olduğu halde Lisân-ı Türkî'de tertip eylediği dîvân-ı eş'ârı, mahallinden makam-iâliye takdim olunarak, li-eclittemyiz meclis-i ma'ârif-i umumiye'ye havale buyurulmuştur.” Ondan sonra dîvâna ne olmuştur, nerededir; bilinmemektedir (Kasır 1999: 74-75).

Aşkına hayrâne gelmiş mest u hayrân bu gece
Âşıkâne keşf-i râz et eyle nâlân bu gece

Andelîb-i bî-nevâ olmaz bu esrârı habîr
Gülşen-i bağ-ı melâhat oldu ihsân bu gece

Kible-i mihrâbına baş indirüp kıldım sücûd
Sanki ol mülk-i ebedden geldi Rıdvân bu gece

Neccar (1893-1982):1893 yılında Erzurum'un Hacı Cuma mahallesinde doğdu. Asıl ismi Sadreddin Özyapar. İlk eğitimini babasından alan şair, daha sonra Rüştiye Mektebini bitirdi.

İstiklâl Savaşı'na katılan Neccar, buradan şeref madalyası kazanmış bir gâzi olarak memleketine döndü. Yaklaşık yirmi üç yıl kadar imamlık yaptı. Kırklar İmamı olarak tanınan İbrahim Efendi gibi gönül adamlarıyla görüştü, onların sohbetlerine katıldı. Kolağası Ali Rızâ Bey'in de sohbetlerinde bulundu. Karazlı İsmail Hakkı Bey'e bağlanarak Şettârilik'i benimsedi. Hutbe ve vaazlarıyla tebliğ hizmetini sürdürdü. Rahatsızlığı nedeniyle 1967 yılında görevinden istifa ederek İstanbul'a yerleşti ve İrşad görevini artık İstanbul'da sürdürdü. 1982 yılında Kocamustafa Paşa semtindeki evinde vefat etti. Edirnekapı Çamlık Mezarlığında toprağa verildi.

Neccar mahlasını kullanan Sadreddin Özyapar, şiiirlerinde aruz ve hece veznini kullanmıştır. Bu yüzden şiiirlerinde hem dîvân şiiirinin hem de âşık şiiirinin etkileri görülmektedir. Şair, şiiirlerinde dinî-tasavvufî temaları işlemiştir. Hatta bazı şiiirlerinde meşrebini zikretmekte, onunla övünmektedir:

Ben şettâriyem şettâri dert içredir dermân bana
Bülbül-tek eylerem zârî sermâye el-amân bana

Neccar, bir tarikat şeyhinden ziyade, sohbet ve aşk adamıdır. Tasavvufu yaşayan şair tek kelimeyle her hadiseyi tasavvufa göre yorumlar (Kasır 1999: 202-203).

Derd-i aşka ermeğe dermân ararsan dildedir
Sırr-ı aşkı görmeğe seyrân ararsan dildedir

Niceler cehd eyledi bu sırra mahrem olmadı
Yürü cevân etmeğe meydân ararsan dildedir

Ger bu yokluk râhına girmekse maksûdun senin
Sıdk ile bir hâzık-ı Lokmân ararsan dildedir

Şem’i aşka per açıp yanar gider pervâneler
Neccarî pervâne-veş şamdan ararsan dildedir

Nedim (ö.?): Arif Hikmet Tezkiresi’nderastladığımız şairin Erzurum’da doğduğu bilgisi ve bir de mısrası yer almaktadır. Bunun dışında başka bir bilgiye ulaşamadık.

“Der idim bûs-ı leb-i yâre sezâdır gazelim.”

Nef’î (1572?-1635): Asıl adı Ömer olan Nef’î, Erzurum’un Pasinler ilçesinde (Hasankale) doğmuştur. Doğum tarihi tam olarak belli değildir. 1572 yılında doğduğu tahmin edilmektedir.¹⁵ Eski Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olup kaside vâdisinde üstâd sayılır. Dedesi Pasinler Sancakbeyi Mirza Ali, babası ise Sarıkamış Sancakbeyi Mehmet Bey’dir. “Nef’î nin soyu, ailesi ve doğum tarihi gibi meselelerde en büyük kaynak müverrih Gelibolulu Âlî’nin Macma’ul-Bahreyn’idir.” (TDVİA 32/2006: 523-525).

Genç yaşta şiir yazmaya başlayan Ömer, şiirlerinde önce “Darrî” (zarara ait, zararlı), daha sonra da Nef’î (faydalı, yararlı) mahlasını kullanmıştır. Bu mahlas ona tarihçi Mustafa Âlî tarafından verilmiştir. Şair dört padişah dönemini (I. Ahmed 1603-1617, I. Mustafa 1617-1618;1622-1623, II. Osman 1618-1622, IV. Murad 1623-1640) görmüştür. Padişah ve devlet adamlarının ilgisine mazhar olmuş, onlardan hediyeler almış; çeşitli devlet memurluklarında bulunmuştur. Sultan IV. Murad’ın yakın dostluğunu kazanmış, meclislerde bulunmuştur. Ancak çevresiyle sürekli barışık olmayan bir insandır. Yakın çevresindeki dostlarını sık sık hicveder. Övgüde ve sövgüde sınır tanımayan bir şairdir. Sanatının ve şöhretinin zirvesine Sultan Murad döneminde ulaşmıştır. Sultanla iyi diyalog kurmuş ancak sert ve hırçın tabiatlı olan Nef’î, bazen zor durumlarda kalmış ve gözden düşmüş; hatta zaman zaman bulunduğu görevlerden uzaklaştırılmıştır.

¹⁵ Nef’î’nin doğum tarihi kaynaklarda 1572’dir. Ancak İbrahim Paşa’nın Mısır’a vali olarak atandığı zaman (1583) Nef’î’nin de orada bulunduğu, şiirde bahsi geçen ibarelerden hareketle açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu durum Nef’î hakkında bazı soruların ciddi bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Nef’î, kaynaklarda verilen doğum tarihi miheng alındığında, İbrahim Paşa kasidesini yazdığı zaman 10 yaşındadır. Geleneğin, tabii bir okul gibi ümmî şairler yetiştirebilecek denli yoğun yaşandığı devirlerde, on yaşındaki bir çocuğun da aruzlu şiirler söyleyebileceği savunulabilir. Ancak Nef’î nin dehasını bu yönüyle dile getiren herhangi bir bilgi elimizde bulunmamaktadır. Sonuç olarak İbrahim Paşa övgüsü, 10 yaşında bir çocuğun, normal şartlar altında söyleyebileceği bir şiir değildir. İbrahim Paşa övgüsüne tahsis edilen kasidenin 10 yaşında bir çocuk tarafından yazılamayacağı kabul edilirse varılacak ilk sonuç: Nef’î nin doğum tarihinin genel kabul gören 1572 tarihinden en az 10 sene daha erkene alınması gerektirir (Şenödeyici 2007: 195).

Ölümüyle ilgili farklı rivayetleri olan Nef'î'nin pervasızlığı, hicivde sınır tanımaması, devletin en ileri gelenlerine kadar herkesi hicvetmesi, bu konuda defalarca uyarılması, hatta cezalandırılması bile fayda etmemiş; neticede "dilinin belâsı"na uğrayarak ölüm fermanı, Bayram Paşa tarafından Boynueğri Mehmed Ağa'ya teslim edilerek saray odunluğunda boğdurulup cesedinin denize atılmasıyla yerine getirilmiştir. Nef'î öldüğünde, tarih 1635 yılını göstermektedir.

Âşıkta ta'n etmek olmaz mübtelâdır neylesin
Âdeme mihr ü muhabbet bir belâdır neylesin

Gönlü dilberden kesilmezse aceb mi âşıkım
Gamzesiyle tâ ezelden âşinâdır neylesin

Nola ta'yin etse zabt-ı mülk-i hüsnü gamzeye
Zülfü bir âşüfte-i ser-der-havâdır neylesin

Zülfüne kalsa perîşân eylemezdi dilleri
Anı da tahrîk eden bâd-ı sabâdır neylesin

Nola olsa muztarib hâl-i dil-i uşşâkdan
Sînesi âyine-i âlem-nümâdır neylesin

Olmasa Nef'î nola dil-beste zülf-i dilbere
Tab'-i şûhu dâma düşmez bir hümâdır neylesin

Nihanî (1889-1972): Nihanî, 1889 yılında Erzurum'un Şenkaya-Bardız'a bağlı Güreşten köyünde doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Pek çok yer gezdi. I. Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'ya gitti ve orada uzun bir süre kaldı. Şair, Rufaî tarikatına girmiş ve bu etkiyle de tasavvufî şiirler yazmıştır. Nihanî, 1972'de hastalığı sebebiyle gittiği Ankara'da vefat etmiştir. Cenazesi getirilerek kendi köyüne defnedilmiştir.

Şair, daha çok aşk ve gurbet temalarını işlemiştir. Buna sebep olan etken ise memleketinden ayrı kalmasıdır (Kasır 1999: 191).

Bana rahm eylersen üstâd u şâhım
Kereminden lûtf u ihsân beklerim
Kubbe-i sînemde sen şems-i âhım
Ziyâ versen mâh-ı tâbân beklerim

Noksanî Baba (XVIII-XIX.yy): Noksanî Baba Erzurum'da doğdu. Asıl adı İbrahim'dir. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgimiz yoktur. Şiirlerinden ve

hakkında yazılanlardan hareketle 18.yüzyılın sonlarında doğmuş olduğu tahmin edilmektedir. İyi bir medrese eğitimi gören İbrahim Efendi “İnce Molla” olarak tanınmaktadır.

İbrahim Efendi'nin babası İsmail Efendi, Sadık Dede'ye bağlıdır. Sadık Dede, Elâzığlıdır ve Sün köyünde ikamet eden Koca Seyyidoğulları'ndandır ve bu aile Ağuçan Ocağı olarak tanınmaktadır. Adil Ali Atalay'ın anlattığına göre; Sadık Dede, bir gün, müridi olan İsmail'in yanına Erzurum'a gelir. Büyük bir sevinçle karşılaşır. Sadık Dede görür ki; İbrahim kibirli, zahir ilmine kapılmış, insanlara tepeden bakan bir kişidir. Kendini beğenmiş bir molladır. İbrahim elini öptüğü sırada, Sadık Dede, İbrahim'in iki omuzu arasına iki eliyle vurur ve dua eder. İbrahim'in ağzından o anda bir duman çıkar ve düşüp bayılır. Bir süre sonra ayılır. İlk sözleri dudaklarından şiir şeklinde dökülür:

Gönlümün ziyâsı gözümün nûru
Gönlümde mihmânım sen oldun ezel
Kolumun kuvveti, dizimin ferî
Rûh ile revânım sen oldun ezel.

O günden sonra İbrâhim, şiir söylemeye başlar ve Sadık Dede, İbrâhim'e Noksanî mahlasını verir. Bundan böyle şiirleri, destan ve deyişleriyle tanınmaya başlar.

Noksanî Baba'nın Taşmağazalarda küçük bir bakkal dükkânının bulunduğunu ve geçimini de buradan sağladığı rivayet edilmektedir. Noksanî Baba Alevî bir şairdir. Şiirlerini aruz ve heceyle yazmıştır. Şiirlerinde Alevî düşünce ve felsefesini, Alevî gelenek ve göreneklerini anlatır. Yer yer lirik şiirler, taşlamalar, nasihatnâmeler de yazmıştır. Harfler ve rakamlar üzerine kurulmuş lugazlarda da oldukça başarılıdır(Kasır 1999: 78-80).

Hakkı görmek diler isen sûret-i insâna bak
Arayıp gezme bu halkı cismin içre câna bak

Âşıkın mi'râcı derler dostunun dîdârıdır
Bu söze isbât dilersen defter-i Rahmân'a bak

Yedi iklim çâr gûşe bir dilberin vechindedir
Gel oku Ümmü'l-Kitâb'ı mekteb-i irfâna bak

Ta'n edüp yetmiş ikiye deme kim beyhûdedir
Sen seni fehm eyle sen küfürdeki îmâna bak

Herkes bu haliyle buldu Rabb'isin bî-iştikâk
Rabbe'l-âlemîn buyurdu âyet-i Kur'ân'a bak

Dil-i Ya'kub ağlayup zâr eyleme Yûsuf deyû
Mısr-ı tende şâh oluptur Yûsuf-ı Ken'ân'a bak

Âdeme hürmet yaradıldı zemîn ü âsumân

Secdegâh-ı âlem oldu lûtf ile ihsâna bak

Hakk'ı bul öz kalbin içre gel Noksanî iş bu dem
Himmetidir evliyânın ahd ile peymâna bak

Nurî (1853-1924?): Asıl adı Muhammed'dir. Mahlası Nûreddin'dir. Erzurum'un Tortum ilçesine bağlı Ödük (Serdarlı) köyünde rebû'l-evvel 1270 (Aralık 1853)'de doğmuştur. Babası, halk arasında "Hacı Ali" diye tanınan Tortumluzâde Ali Bedri'dir. Nûreddin Efendi, ilköğrenimini Tortum'da görmüş, daha sonra meşhur âlimlerden Hacı Süleyman Efendi'nin derslerine katılmış ve icâzet almıştır. 1876 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Dîvân-ı Harp Kitâbetinde bulunan Nûreddin Efendi, Erzurum idâdî-i mülkîsinde Arapça ve Farsça öğretmenliği yaptığı gibi beş sene Erzurum Mahkeme-i İstinâfiyyesi hukuk kısmında üyelik yapmış ve dört sene Erzurum Nüfus Nâzırlığı görevinde bulunduktan sonra anne-babasının isteği üzerine evini 1906 yılında İstanbul'a taşımıştır. Yukarıda adı geçen Süleyman Efendi'den bazı tasavvufi eserler de okuyarak ve bunlardan icâzetnâme alan Nûreddin Efendi, İstanbul'da iken beş yıl kadar Medresetü'l-Mütehassisinde ve sonra Süleymâniye Medresesinde İlm-i tasavvuf dersleri müderrisliği görevlerinde bulunmuştur. Nûreddin Efendi, tasavvufi eserler okuyup bunları okuttuğu gibi, tasavvuf yoluna da girerek bizzat bu ilmi yaşamıştır. (Şimşek 2013: -)

Osmanlının yüz yirmi üçüncü şeyhülislamıdır. Nûreddin Efendi'nin ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir. Nûreddin Efendi'nin Tehzîbü't-Tasavvuf Mine'l-İlhâdive't-Taassüf adında bir eser kaleme aldığı bilinmektedir. Gerçek tasavvufu anlattığı bu eserini Medresetü'l-Mütehassisinde ve Süleymâniye Medresesinde tasavvuf dersleri için hazırlamıştır. Ancak Nûreddin Efendi, bu eseri bastırıp neşretmeye muvaffak olamamıştır. (Şimşek 2013: -)

Aynı zamanda şair olan ve yazdığı şiirlerinde "Nûrî" mahlasını kullanan Nûreddin Efendi'nin bir dîvânının olup olmadığını bilemiyoruz. Nitekim Hüseyin Vassaf, kendisiyle görüştüğünde şiirlerinden istemiş; o da, "Söylediklerim elde değildir." demiştir. Vassaf, onun bu ifadesinin "dilde, yani sırdadır" anlamına geldiğini, esasen bazı sözlerin görmeyen gözlerden saklanması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü birtakım insanların idraklerinin bunları almadığını, dolayısıyla yanlış anlamlar verip söyleyene dil uzattıklarını, kendisinin de edeben talepte ısrar etmediğini belirterek vaktiyle söylenmiş parçalarından hatırında kalan birkaç beyti yazmıştır:

Cûy-ı eşkim gibi feryâd ile çağlar çaylar
Sanıram hâl-i perîşânıma ağlar çaylar

Vâdî-i hecrde giryân yalnız ben değilim
Ağlıyor bülbül ü güller dahi bâğlar çaylar

Suları gözyaşı âvâzı figân lâlesi dâğ
Heykel-i gam görünür çeşmime dağlar çaylar

Çekdiğim bâr-ı gamı yüklenemez arz u semâ
Şübhesiz hâl-i perîşânıma ağlar çaylar

Osman Kemâlî (1862-1954): Osman Kemâlî, Erzurum'un Pasinler ilçesine bağlı Güllüköy'de doğdu.¹⁶ Küçük yaşlarda yakalandığı çiçek hastalığı yüzünden gözlerini kaybetti. Daha küçükken eğitime başlayan şair, ilk olarak mahallenin imamından ders gördü. Ancak babası Halil Efendi, onun ciddi bir eğitim almasını istediği için, oğlunu Erzurum'a gönderdi. Buradaki medreselerde eğitim gördü. Özellikle Seyyid Hâfız Mustafa Efendi'nin rahle-i tadrîsinden geçti. İki yıl kadar kısa bir sürede kur'ân'ı ezberleyerek hafız oldu ve icazet aldı. İlmine devam eden şair, Şeyh Ahmed-i Taşkesânî'den şer'î ilimler dersini de aldı. Hâfız'ın şiirlerini, Sâdî'nin Gülistan ve Bostan adlı eserlerini, Mevlânâ'nın Dîvân-ı Kebîr'ini okudu. Ayrıca Fuzûlî'nin dîvânını ve Mevlânâ'nın Mesnevî'sini baştan sona ezberledi.

Şair, tüm bu öğrendikleriyle yetinmeyip arayışa devam etti. Baha Doğramacı'ya göre; *"Yüzünü görmediği bir sevgiliye temiz ve çok kuvvetli bir aşkla bağlandı. Onun aşkı ile yandı yakıldı. Durdurdu derman ararken, Tarîk-i Şettârîye ricâlinden Kolağası Ali Rıza Bey'le tanıştı. Bu zatın sohbetlerine devam etti. Böylece bu ilahi sohbetler sayesinde mevcut irfan tohumları yeşermeye, hakikat sırlarının gül goncaları gönünde açılmaya başladı."*

Osman Kemâlî, Mevlevî bir şairdir. Ancak birçok tarikat önderlerinden feyz almıştır. Nakşî, Mevlevî, Bayramî, Hamzavî, Halvetî, Şettârî gibi.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle şairin, okumayı çok sevdiğini söyleyebiliriz. Her fırsatta ilmî ve edebî eserleri çevresindekilere okutur ve kendisi de dinlerdi. 1901 yılında da İstanbul'a gelip yerleştiğinde Fatih Medresesinde Mesnevî okutmuştur.

Osman Kemâlî, mutasavvıf bir şairdir. Kendi ifadesine göre yirmi yaşında şiire başlamış: *"... Fakat o zamanlar bu yüzden takdir yerine tekdire uğradım. Çünkü filânın kızına neden güzel diyormuşum, falanı neden övmüyormuşum. Bunun gibi daha birçok boş sözler yüzünden şiirlerimin çoğunu zayi' ettim."* Şair kırk yaşında ise tasavvufî şiirler söylemeye başlamıştır.

XIX. yüzyıl gibi Batı'nın örnek alındığı bir dönemde Kemâlî, Dîvân şiiri geleneğini sürdürmeye çalışmış bir şairdir. Heceyle de şiirler yazmıştır. Ancak bu şiirlerin sayısı azdır. Dili, döneme göre pek sâde sayılmaz. Bunu da mutasavvıf bir şair olmasına bağlayabiliriz. Geniş bir kültürü ve zengin bir tasavvuf birikimi vardır. Bu kültür ve birikim şiirlerine yansımıştır. Şairin şiirlerinde yer yer hikemî bir tarz, didaktik bir üslup da göze çarpar. Şairin çok hüznü ve dertli olduğunu mısralarında görebiliriz:

Bu derd-i bî-devâmı kâinâta etseler taksîm
Halâyık titreyip bu derdden kevn ü mekân ağlar

¹⁶ Şairin doğum tarihi, bazı kaynaklarda 1881 olarak geçmektedir. Her iki eserini derleyip yayına hazırlayan Baha Doğramacı, Kemâlî'nin doğum tarihinin 1862 olduğu yönünde ısrar etmektedir (Kasır 1999: 154).

Şairin şiirlerinde Allah aşkı, Peygamber sevgisi, Eh-i beyt muhabbeti oldukça yer almakla beraber, tasavvufî bütün temaları görmek de mümkündür. Dünyanın geçiciliği, insanın fânî oluşu, bütün varlıkların bir sonu olduğu gibi konulara değinmiş; âdeta bir nasihatnâme tarzında kaleme almıştır. İbnülemin Mahmut Kemal, onun için; “Gözsüz iken nice gözlüden daha iyi sözler söylemiştir.” demektedir(Kasır 1999: 154-158).

Gâfil olma ey gönül her derde dermân sendedir
Sûretâ bir abdsin bātında sultân sendedir

Sen seni bilsen eğer sensin subûh-ı kâinât
Gâye-i her dü-cihân sensin ki cânân sendedir

Suya verme ömrünü yoktur bu sahrâda ümîd
Menbâ-ı enhârsın deryâ-yı ummân sendedir

Perde çektin sen sana sen nûru zulmet eyledin
Eylesen ref'-i hicâb hurşîd-i rahşân sendedir

Nefs-i şeytândan kaçarsın sende senlik var iken
Nefsdır her gördüğün her ân şeytân sendedir

Kan görür Şât u Fırât'ı dîdesinde kan olan
Yokdurur Şât u Fırât'ın kanı ol kan sendedir

Habbe yok noksan ziyâde hikmete ibretle bak
Her nede noksân görürsen bil ki noksân sendedir

Âb u âteş hâk ü bād içre kalan hayvân gibi
Sen cehennemden kaçarsın nâr-ı sûzân sendedir

Çıkmadan nâr-ı tabîatden seni hiçbir amel
Vâsıl-ı nûr eylemez sen nerde nîrân sendedir

Ten cehennemdir başında seb'a-i ebvâbı var
Gönlüne gir kim sekiz cennât u Rıdvân sendedir

Bu tabîat-hâneden geçdi süvâr-ı aşk olan
Aşkdan al kim Kemâlî ilm ü 'irfân sendedir

Ödüklüzâde Hoca Mustafa Efendi (?-1877): Pederleri Tortum'dan gelmiştir. Erzurum'da asrın ileri gelen âlimlerinden ilim öğrenip tahsilini tamamlayan Mustafa Efendi, Şeyhler Medresesine müderris olmuştur. Solakzâde Hoca'dan icâzet almıştır. Fen ve

matematik ilmine vâkıftır. İdâdi Askerî Mektebinin açılışında Arapça muallimi olarak görev yapmıştır ve pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Mustafa Efendi, şiir tabiatlı bir kişidir. Mekteb-i İdâdinin selâm kapısı önünde yapılan çeşmeye tarih düşürmüştür:

Çeşme akınca dedim târîhini
Bilbedâhe “Hâzihi ayne’l_hayât”

Ümmetin faziletlerinden Çermeli Mehmed Efendi ile bir gün Hodaklar denilen mesire alanına giderler. Mesirede akan suyun başına oturunca, arkadaşı Mehmed Efendi’ye der ki, “*Şu su hakkında birer mısra şiir söylemeden içmeyelim.*” Hoca Mehmed Efendi bu teklifi kabul eder. Ansızın,

“Mânende-i şeker taştan akar âb-ı Hodaklar”

mısrasını söyleyince Mustafa Efendi sabredemeyerek hemen suyu içtikten sonra,

“İçtim yeniden buldu şifâ kara dudaklar”

ikinci mısrasıyla beyti tamamlar. Mustafa Efendi H.1294/M.1877 senesinde vefat etmiştir (Nusret 4/2011: 161).

Râbia Hâtun (XVIII-XIX.yy): Râbia Hatun hakkında çokça tespit vardır. Böyle bir kadın şairin gerçekte var olup olmadığı hakkında birçok görüş öne sürülmüştür. Ancak bildiğimiz kadarıyla Râbia Hatun adında bir şair olmakla beraber, şiirlerinde kullandığı dil ve şekil özelliklerini de göz önünde bulundurduğumuzda bu şairin XVIII-XIX. yüzyıllarda yaşadığını tahmin ediyoruz.

Nihad Sami Banarlı, Râbia Hatun Meselesi başlıklı yazısında; “*Türk edebiyatı tarihinde bir Râbia Hatun varsa ve bu kıt’aların asıllarını o söylemişse bu şair, ancak on sekizinci asır sonunda veya on dokuzuncu asırda Tekke söyleyişinin klasik kaideleri bir hayli bozduğu çağlarda yetişmiş, romantik ruhlu, yarı ümmî ve mutlaka Tekke çevresine mensup bir kadın şair olmalıdır.*” (Banarlı 1948: 2).

Râbia Hatun’un şiirleri 1948 yılında Aile dergisinde yayımlanmaya başlar.¹⁷ Abdulkadir Karahan’ın bir makalesiyle, İsmail Habip’in bir konferansında bu şiirlerin asıllarının İsmâil Hâmi Dânişmend’de olduğundan bahsedilmesiyle Aile dergisi de bu şiirleri kendi mecmuasında yayımlamak istediği için İsmâil Hâmi Dânişmend’e müracaat edip Râbia Hâtun’un ne kadar şiiri varsa hepsinin neşrine müsaade istemiştir. Şairin en çok bilinen ve bestelenmiş olan şiiri,

Bir kâsedür alev dolu gönlüm yana yana
Men tâ senün yanunda dahî hasretem sana
Yaşlar dökende söndüremez âteşimi su
Sunsan elünle kanumu içsem kana kana

¹⁷ Aile dergisi, Yapı ve Kredi Bankasının çıkardığı derginin sahibi Vedat Nedim Tör’dü; sekreteri ise Şevket Rado idi. 1948 tarihli, 6. sayıda Râbia Hâtun’un şiirleri ilk olarak yayımlanmaya başlamıştır.

Râbia Hâtun şiirlerini ilk defa neşreden ise “*Erzurumlu Bilginler*”in yazarı Hasan Basri Erk’tir. 1947 yılında yayımladığı bu kitapta Râbia Hâtun üzerine geniş bilgi vermiştir. Ancak müellif, bu kadın şairi on üçüncü asırda yaşamış tarihi bir şahsiyet olarak tanıtır ve şairin elimizde üç kıtalık şiirinin olduğunu söylemektedir. Bu tamamıyla yanlıştır. Bir kere bu üç ayrı kıta, hiçbir zaman tek bir şiir olmak karakterinde değildir. Çünkü eski Türk edebiyatında her kıtası ayrı bir vezin ve ayrı bir kafiye ile söylenilmiş tek bir manzume yoktur ve olması mümkün değildir. Ayrıca kıtaların baş tarafına yerleştirilen aşk ve maşuk ser-levhası da şüphesiz uydurmadır. Çünkü eski şairler, şiirlerine bugünkü gibi hususî isim koymazlar ve onları kaside, gazel, muhammes, rubâî gibi klasik şekillerin isimleriyle adlandırırıldardı (Banarlı 1948: 2). Dolayısıyla böyle bir şairin XIV. yy’da varlığından söz edemeyiz. Zaten şiirlere başlık koymak XVIII. yüzyıldan itibaren kendini göstermektedir.

Hasret biterse ömr ile vuslat mıdır ölü
Fânî bekâyı neyleye mâ-ba’dı-ı hecr ise
Hicrân cehenneminde çözülmeyen bu kör düğüm
Ey gözlerinde Cennet-i a’lâyı gördüğüm

Rahmî(?-1808/09): Asıl adı Abdülrahim’dir. Erzurumludur. Ârif Hikmet Tezkiresi, şairin vefatını H.1223/M.1808-1809 olarak göstermektedir. “*Fazilet sahiplerinden biri ve tasavvuf diline de aşına bir zâttır. Şiire kabiliyeti Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey’in pederine hocalığı vardır.*” (Yavuz ve Özen I/1972: 427). Osmanlı Müellifleri de onun ölüm tarihini aynı göstermektedir. İstanbul’da vefat etmiştir.

Be-kâm oldu hezâr ehl-i taleb nâ-kâm ben kaldım
Merâma erdi ol kim eyledi ibrâm ben kaldım

Süvâr-ı eşheb-i sa’y oldu vâsıl-ı menzile yine
Piyâde ‘azm-ı râha eyledim ikdâm ben kaldım

Tef-i hırsıyla çok yüz kızdırup bâğ-ı temennâda
Nice nâ-puhte puhte oldu ancak hâm ben kaldım

Serâ-pâ ehl-i bezmi eyledin sîr-âb-ı ihsânın
Meded lutf et bana da sâkiyâ bir câm ben kaldım

Ta’absız kimse irmez Rahmiyâ gencîne-i kâma
Bilip encâm-ı âmâl olduğun âlâm ben kaldım

Ruhsat (XVII-XVIII.yy): Asıl adı Mehmet’tir. Erzurum’da doğmuştur. Ancak doğum tarihi hakkında bilgi yoktur. III. Ahmed döneminde yaşamıştır (XVIII. yy). Dîvân kâtipleri arasına girmiştir. Kahire’ye Dîvân Efendisi olarak atanmıştır. Asrın şairlerindedir. Salim Efendi onu Tezkiretü’ş-Şu’arâsında, “*Gazel ü kasâyid ü tevârihde zihn-i nakkâdi ruhsat-dih-i isti’dâd olmuş zât-ı pâk-nihâddır.*” (İnce 2005: 345). Gazel, kaside ve tarih alanında şöhret

sahibi olduğunu söyler. Tarih ilminde büyük bir yeteneği olan şair, III. Ahmed (1703-1730)'in veziri olan Baltacı Mehmed Paşa, Moskof kralını yenip bozguna uğrattığında, Ruhsat bu galibiyete karşılık şu beyitleri tarih olarak düşürmüştür (H.1123/M.1711-12).

Târîh-i İnhizâm-ı Kral-ı Moskof:

Bu feth-i a'zamı tevrîh için ma'bed-geh-i dilde
Çekerken sübha-i endişeye evrâd-ı güftârı

Beşâretle¹⁸edip hâtif dedi Ruhsatbu târîhi
Muhammed şer'-i pâk-i Ahmed ile bozdu küffârı

Yine Vezir-i a'zam olan Gürcü Yûsuf Paşa'nın yaptırdığı çeşme üzerine de şu beyiti tarih olarak düşürmüştür.

Vezi'r-i 'azâm Gürci Yûsuf Pâşâ binâ eylediği çeşmeye dediği târîhdir:

Ruhsatâ Ya'kûb-ı dil bu nev'a târîh eyledi
Çâh-ı eltâfindan icrâ etdi Yûsuf zemzem

(H.1125/M.1713-14)

Ancak bu tarihi bize Salim Efendi, Tezkiretü'ş-Şu'arâsında 1124 olarak verip şöyle der; “*Biñ yüz yigirmi dört târihinde vezir-i a'zam olan Yûsuf Paşa medine-i Kostantiniyye'de Aksarây'da ihyâ eylediği çeşmeye bu târihi etmişlerdir.*” (İnce 2005: 346).

Ne dâmetsek'aceb kim bizden ol âhû emîn olsa
Tüfenk-endâz-ı kâm olmağa bir cây-ı kemîn olsa

Gözümden merdüm-i dîdem gibi dûr olmasa hergiz
Bana nûr-ı basardan dahi ol meh-rûy agîn olsa

Dil-i'ârifde sahbâ-yı mahabbet olmasa ca'lı
Mahabbet câminin keyfiyyeti hâtır-nişîn olsa

Gönül hirmengeh-i mahsûl-ihüsn-i tâbdârından
Ne var ey hâsıl-ı 'ömr-i 'azîzim dâne-çîn olsa

Devâ-yı vasl-i dildâre olur ol mertebe kâbil
Ne denlü Ruhsatâ derd-i dil-i'âşık metîn olsa

Rüşdî (XVIII-XIX.yy): Aynı mahlası kullanan bir diğer şairimiz İbrahim Efendi'dir. Erzurum'da doğdu. Asıl adı İbrahim olup Çelebi-zâde Mehmed isimli bilginin oğludur. Şair, öğrenimini tamamladıktan sonra fetvâhânedede dânişmendliki yaptı (Çınarcı 2007: 60).¹⁹

¹⁸ Salim Efendi'nin Tezkiretü'ş-Şu'arâ'sında bu kelime, 'bana tebşîr' şeklindedir (İnce 2005: 346).

Bu mahlası kullanan üç şairi görmekteyiz. Bu yüzden diğerleriyle karıştırılmamalıdır. Ancak şairin şiirlerine ulaşamadık. Mehmed Rüşdü ile aynı yüzyılda yaşadığı bilinmektedir.²⁰

Sa'dullah Râmi Paşa (1838-1891): Sadullah Paşa, H.1254/M.1838'de Erzurum'da doğdu. Asıl adı Sadullah Râmi'dir. "İnşâ ve Osmanlı edebiyatı ile Fransız dilindeki iktidârı herkesçe kabul edilen Osmanlı vezirlerinden, Şinâsi, Ziya Paşa, Namık Kemal Bey gibi yeni edebiyatımızın kurucularından sayılmıştır." (Yavuz ve Özen II/1972: 365).

Birçok memuriyet görevlerinde bulunmuştur. En son 1877'de Berlin Büyükelçiliğine gönderildi. Berlin Kongresi ve Ayastefanos antlaşması çalışmalarına katıldı. Pek çok rütbe nişan aldı. "Edebî eserleri Osmanlı edebiyatını süslemektedir. Birkaç kıymetli mektubu da Nümûne-i Edebiyât-ı Osmâniye'de yazılıdır." (Yavuz ve Özen II/1972: 365).

Gençliğinde Namık Kemal, Abdülhak Hâmid gibi şairlerin etkisinde kalmıştır. Sonra da Fransız edebiyatının etkisinde kalmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıl Fransız şairlerinden çeviriler de yapmıştır. Özellikle Lamartine'den çevirdiği Göl (Lak) şiiri, şairin yetkinliğini bize gösterir. Yazılarında kendine mahsus bir şîvesi vardır. Sadullah Paşa Tanzimat Döneminde yaşamış bir devlet adamı ve o dönemin aydınlarından. Pek çok konuda duygu ve düşüncelerini yazılı olarak ifade etmiş olsa da bunların birçoğu elimize geçmemiştir. Ancak elimizde bulunan en önemli eseri "Ondokuzuncu Asır" başlıklı şiiridir. Paşa, bu şiirde Doğu-Batı karşılaştırması yapmaktadır. Batı'nın ilim ve teknikte yaptığı ilerleme karşısında Doğu'nun içler acısı durumunu anlatmaktadır. Paşa, burada Türk toplumuna, bu gelişmelere ayak uydurmayı ve ilerlemeyi önermektedir.

Sadullah Paşa'nın en önemli şiiri "Ondokuzuncu Asır"dır. Bu manzumenin sonunda, ondokuzuncu asır medeniyetinin en mühim iki unsuru olan ilim ve tekniği yüceltir. Şair 1891'de vefat etmiştir.²¹

Erişti evc-i kemâlâta nûr-i idrâkât
Yetiştî rütbe-i imkâna kısım-ı mümteniât

Besâit oldu mürekkeb mürekkeb oldu basit
Bedâhet oldu tecârible hayli mechûlât

Mecâz oldu hakîkat hakîkat oldu mecâz
Yıkıldı belki esâsından eski ma'lûmât

Mebâhis-i felek ü arz ü kîmyâ
Değil vesâvis-i ezhân vehm ü temsîlât

¹⁹ Adı geçen tezkirede şair hakkında kısa bilgiye ulaşabildik. Ancak orijinal metinde şairin biyografisinden sonraki kısım silik olduğu için şiirlerine ulaşamadık.

²⁰ Mustafa İsen, "Erzurum Şairleri ve Nef'i" adlı makalede, Rüşdü mahlasını paylaşan iki şairin de 19. yüzyılda karşımıza çıktığını söylemektedir (Canım II/2011: 119). Mehmed Rüşdü ise 18. yüzyılda yaşamıştır. Ketencizâde Mehmed Rüşdü (1834-1916). Mehmed Rüşdü (1748-1820). İbrahim Rüşdü (XVIII-XIX. yy).

²¹ Sa'dullah Paşa, Viyana'da hava gazı ile hayatına son verir. Bu intihar hadisesi, felsefi bir buhrân neticesi olarak açıklanabilir (Kaplan I/2009: 75).

Mesâil-i nazârîye tecârib oldu sened
Erişti hadd-i yakîne fusûl-i zanniyât

Ukûl-i zâhire sâid fezâ-yı ecrâma
Kuvâ-yi câzibe kânûnî pâye-i mirkât

...
Ne kaldı çeşme-i hayvân, ne dârû-yi sührâb²²
Ne kaldı nüsha-i efsûn, ne hükmi-tılsimiyât

Ne kaldı sa'd-ı tavâlî' ne kaldı nahs-i kırân
Ne kaldı reml ü kehânet, ne kaldı cifriyyât

...
Hudûd-ı hakk u vezâif mu'ayyen ü sâbit
Ne kaldı cebr ü tagallüb ne kaldı keyfiyyât

Hukûk-ı şahs ü tasarruf masûn taarruzdan
Verildi âlem-i umrâna başka tensikât

Ne Amr Zeyd'in esîri, ne Zeyd Amr'a velî²³
Mü'esses üss-i müsâvâta nass-ı mevzû'ât

Münevver eyledi ezhânı intişâr-ı ulûm
Mükemmel eyledi noksânı feyz-i matbuat

Megârib oldu dirîga metâli'-i irfân
Ne kaldı şöret-i Rûm u Arab, ne Mısır u Herât

Zamân zamân-ı terakkî cihân cihân-ı ulûm
Olur mu cehl ile kâbil bekâ-yı cem'iyât

Sahhâf-zâde-i Erzurumî (ö.?): Şairin hayatı hakkında herhangi bilgiye ulaşamadık. Seyyid Azim Şirvânî'nin, Tezkiretü'ş-Şu'arâ'sında sadece şiiri yer almaktadır.

Ne hâcet muhtelif esbâb ile ârâyîş-i ten kim

²² Şair, bu beyitte ve bunu takip eden diğer dört beyitte; artık eski çağlardan kalma efsane ve bilgilerin hiçbir değerinin kalmadığını söylemektedir. Ne Hızır'ı ebedî hayata ulaştırdığı söylenen "çeşme-i hayvân", ne bütün hastalıkları iyi eden "dârû-yi Sührâb", ne efsun nüshası, ne tılsım, ne müneccimlerin yıldızlarla insan talihi arasında buldukları münasebetler. Ne remil ve kehânet, ne cifriyat kaldı. Artık ne hüma kuşunun saadet getirdiğine, ne de baykuşun uğursuzluğu haber verdiğine inanılıyor (Kaplan I/2009 : 74).

²³ Şair, beyitte, Batıların ilim ve teknikte ilerlediğini, insanların eski zamanların kafesinden çıkıp aklın yolunu tuttıklarını ve herkesin kanun önünde eşit sayıldığını, insan haklarının kanunlar tarafından korunduğunu söylemektedir. Bu yüzden de Ne Amr Zeyd'in esiri, ne Zeyd Amr'ın efendisidir diyerek bu durumu sembolleştirmiştir.

Tamâm-ı 'ömrde bir câme besdür serv-i âzâda
Güfte-i Behcetî der-târîh-i dâr-ı Hasan Efendi kâzî-i Kars
Aş ekmek yok iki noksâmı var târîhinün yoksa

Zihî dâr-ı Hasan hem cây-ı ahsen pâk-i müstahsen

Târîh-i diğەر
Hânesine Hasan Efendi'nün
Gelüp ahhâbı ricâ eylediler

O da bulgur bulamacı getirüp
Ne ise bir iki lokma yediler

Berekât vire yerine târîh
Vâh İmamoğlu kebâbı didiler

Sıdkî (1773/77-1822/23): Tezkirede Erzurumî Osmân Efendi diye geçmektedir. Farsçanın tatlı beyanlı diline yakınlığı, bir meleke olmaya yakın şekilde, talik yazıcılığı ve mazmunlar barındıran Türkçe şiirleri vardır. Bu şiirleri akıcıdır. Sene H.1238 sonlarında yaşı elliye yakınken doğduğu yer olan Erzurum'da vefat eder. İlim, irfan ve mizahi hikâyede hissesini almış, hemen herkes tarafından takdir edilen kişidir.

Şiir defteri kaymakam vekili olan Cennet-zâde Seyyid İsmail Efendi merhûmunda saklı iken sipahi zümresinden olan Eğinli Sıdkî İbrahim adlı yazıcı Akpazar adlı köyden Erzurum'a gelince "*kata'llâhu yedehû ve lisânehû ta'sîr*"²⁴ aynı mahlası alıp inceleyeceğim bahanesiyle savuşmuş, kendi şehrinde tercüme sahibinin eserlerini kendisinin gibi göstererek yayımlamış olduğunu, İran'a elçi görevinde giderken evinde misafir olduğunu adı geçen kişinin kardeşi ise hâlen vekil olan Râgıb Efendi'den işittiğini söylemektedir (Oğraş 2001: 137). Adı geçen tezkirede şiirleri yer almamaktadır.²⁵

Siracî (?-1890): Erzurum'da doğdu. Asıl adı Osman Siraceddin'dir. Şiirlerinde Siracî mahlasını kullanmıştır. Hayatı hakkında fazla bilgimiz yoktur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Sultan Abdülmecid zamanında yaşadığını bir tarih manzumesinden öğreniyoruz. Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla şairin uzun zaman Erzurum'dan ayrı kaldığı anlaşılmaktadır. Bu şairimiz de diğer şairler gibi medeniyetlere beşiklik yapan İstanbul'un yolunu tutmuş, devrin padişah ve devlet büyükleriyle görüşmüştür (Kasır 1999: 105-106).

Ölümü hakkında kesin bir tarih veremiyoruz. Ancak XIX. yüzyılın sonlarında vefat etmesi muhtemeldir. Çünkü devrin ulemâsından olan, Erzurum medreselerinde müderrislik ve Lala Paşa Camii'nde kürsî şeyhliği yapan Mustafa Zeynüddin'in 1886 yılında vefatı üzerine bir mersiye yazmıştır. Dolayısıyla ölümü bu tarihlerden sonraya rastlamaktadır.

²⁴ Tezkirenin müellifi, şairin şiirlerini intihal eden kişi için "Allah elini ve dilini kessin" diye beddua etmiştir.

²⁵ Mehmed Esad Efendi, "Bağçe-i Safâ-Endûz."

Siracî, klasik şiir vadisinde eser yazmış bir şairdir. Erzurum'dan ayrı kaldığı için şiirlerinin ana teması gurbetlik ve aşk etrafında döner.

Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu; Siracî'nin Memûa-i Hayâl-bâl adında bir şiir mecmuası olduğunu ifade etmekte ve bunu Erzurum Vilayet Tahrirat Başkâtibi Muhtar Bey'in özel kütüphanesinde görüp incelediğini yazmaktadır. Bu eser elli sekiz sayfadan oluşan küçük bir kitaptır. İstanbul'da 1887 yılında basılmıştır. Bu şiirler klasik tarzda kaleme alınmıştır. Vatanından cüdâ kalmanın verdiği ıstırapla kaleme aldığı şiiri şu şekildedir: (Kasır 1999: 105-106).

Kays-tek rüsvâ-yı devrân olduğum yetmez mi yâr
Cevr ile çâk-ı girîbân olduğum yetmez mi yâr
Böyle efkâr ile bî-cân olduğum yetmez mi yâr
Bülbül-âsâ zâr u giryân olduğum yetmez mi yâr
Gülşen-i firkatde nâlân olduğum yetmez mi yâr

Vermedim ağyâra esrâr-ı lebin nâçâr iken
Kılmadım bir gün şikâyet hicr ile arar iken
Etmedim minnet tabîb-i aşka çün bîmâr iken
Âşika sabr u tahammül müşkil ü düşvâr iken
Bunca demler sabr u sâ mân olduğum yetmez mi yâr

Şehvârî (1861-1918?): Asıl adı Ahmet Şükri'dir. Erbâbî'nin oğludur. Oğlunun eğitimiyle bizzat ilgilenmiş ve Şehvârî mahlasını da kendisi vermiştir. Mûsikî bilgisi ve irticalen şiir okuma kabiliyeti nedeniyle, sohbet meclislerinin aranan ve sevilen şahsiyeti olmuştur (Kasır 1999: 144).

Şehvârî hayatı boyunca sadece şiirle meşgul olmuştur. Hayatıyla ilgili fazla bilgimiz yoktur. Evlendiği ve Hamdi adında bir oğlu olduğu bilinmektedir. Ziyaettin Fahri'nin verdiği bilgiye göre, I. Dünya Savaşı yıllarında oğlu Hamdi İstanbul'a gelmiş ve orada hastalanmıştır. Şehvârî de oğlunu görmek için buraya gelmiştir. Ancak kendisi de bu süre içerisinde hastalanır. Baba-oğul, hastanede, birbirini takip eden birkaç gün içinde vefat ederler. Kabirleri, Edirnekapı Mezarlığında şair Bâkî'nin mezarı yakınındadır (Fındıkoğlu 1927: 112).

Şehvârî'nin bir yazma dîvânı olduğu rivayet edilmektedir. Ayrıca bazı cönk ve şiir mecmualarında şiirlerine rastlandığını Ziyaeddin Fındıkoğlu ifade etmektedir.

Aşk ile sahn-ı hünerde nâm u şânım söylenir
İştîyâk-ı yâr ile âh u figânım söylenir

Meclis-i 'irfâna ra'nâlar da bahş eder²⁶
Dersin almışdır ezel tûtî zebânım söylenir

Dersimi aldım ezel Erbâbî'den meşk eyleyip

²⁶ Bu mısranın vezni bozuktur.

Sâye-i aşka açar Şehvârî dîvânım söylenir

Tâ'ib (?): Ârif Hikmet Tezkiresi'nden elde ettiğimiz bilgilere göre, Asıl adı İsmail Efendi'dir. Erzurum hâfızlarındandır (Çınarcı 2007: 36). Bu kısa bilgi dışında herhangi ek bir bilgi ya da şiire rastlanmamaktadır.

Tâlib (1884-1928): Tâlib, 1884 yılında Erzurum'da doğdu. Asıl adı Ali Galip'tir. Babası Mütevekkilzâdelerden Başkâtip Abdullah Efendi'dir. Küçük yaşlarda anne-babasını kaybeden şair, eniştesi Kaymakam Maksut Bey'in himayesinde yetişmiştir. Daha sonra Kadirî şeyhi Hacı İbrahim Rûhî Efendi'den dersler aldı. Hocasıyla hac seyahatine çıkan şair, geri dönmemiş Mekke ve Medine'de kalmıştır. Burada yaklaşık dört yıl kalan şair, daha sonra Bağdat'a gitti. Burada da iki yıl kaldı. Oradan İstanbul'a geçerek Ayasofya Medresesinde öğrenimini sürdürdü. Hac seyahatiyle başlayan bu yedi yıllık bir hasretten sonra Erzurum'a geri döndü. Hocası Rûhî Efendi ile yeniden görüşüp manevi derslerine devam etmiştir (Kasır 1999: 185-186).

1916'da başlayan Erzurum'un Ruslar tarafından işgal günlerini ve Ermeni katliamlarını gören şair, bizzat mücadelenin de içinde yer almıştır. Erzurum'un kurtuluşundan sonra Muallim Mektebine Hüsnühat öğretmeni olarak atandı. Ancak 1928'de uygulamaya koyulan Şapka Kanunu'na itiraz etti. Halkı isyana kıskırttığı ileri sürülerek tutuklandı ve idam edildi.

Şair, iyi bir öğrenim görmüş ve tasavvuf terbiyesinden geçmiş son dönem dîvân şairlerindedir. Aynı zamanda iyi bir hattattır. Servet ve mal düşkünlüğü olmayan cömert bir kişidir. Öyle ki bu dünyadaki yegâne serveti olan iki altınını da eriterek, Kâbe'nin duvarlarının hat ve tezyininde kullanmıştır (Kasır 1999: 185-186).

Yek nazarla ey dil-ârâ dağ-dâr ettin beni
Mest ü hayrân eyledin bî-ihdiyâr ettin beni

Sînemin her gûşesi hüsnünle oldu lâle-zâr
Bülbül-i bâğ-ı cemâl ü gül-izâr ettin beni

Yaktı mahvetti dili pervâne-veş ser-tâ-kadem
Öyle bir sevdâ-yı aşka hem-civâr ettin beni

Va'd-i vuslat ile evvel aldatup aldın dilim
Hançer-i hecr ile âhir zahm-kâr ettin beni

Dâmen-i vaslın geçer elbette bir gün destime
Haylidir sahrâ-nişîn-i intizâr ettin beni

Âlem-i hayrettesin ey dil uyan gör hâlîmi
Âkıbet mecnûn gibi şöhret-şi'âr ettin beni

Ben de hayrânım bütün ahvâline tâlib senin
Gâhi yaktın cânımı geh eşk-bâr ettin beni

Ziyâyî (ö.?): Erzurum'da doğdu. Tımarlı sipahi, yüce soylu kâtiplerdendir. Birçok ülkeyi dolaşıp ilim sahipleriyle bir arada olmuştur. Gönül çekici sohbeti ve hoş tavrıyla meclisi süsleyen katıksız lâtifeleri ile âdeta rindlere safâ bağışlamış; gece gündüz fazilet ve olgunluk erbabının hizmetlerinde bulunmuştur. Rütbe ve mevki sahiplerine eğilimli ve anlam denizinin dalgıçlarına inciler yağdıran, şiirlerine dost olan, meraklı ve istekli olduğu için de şairlerle sohbet etmiştir. Cihan yiğitlerinin baş oynatanlarına dost olup temiz yaratılışlı Sâfi ile gece gündüz demeyip şiirler söylemede ve birbirine gönül alıcı nazireler, güzel beyitler söylerler. Bunları söylemeden boş durmazlar. Bu gazeller onun kendi durumunu gösterir.²⁷

Pertev salalı gönlümüze mihr i cemâlün
Dîdemde mekân eyledi ol mâh-ı hayâlün

Diğer:

Burc-ı dilde mihr-i yârı sanma nâ-peydâ yatur
Her gönülde zâhidâ bir şîr-i nâ-peydâ yatur

Sonuç

Dîvân edebiyatı bir bütün halinde gelişme göstermiş; kültür birikimini sonraki kuşaklara, gelenekçi ve muhafazakâr bir yapısıyla hiç bozulmadan yüzyıllarca aktarmıştır. Bu kültürün içinde yetişen insanlar, kendilerinden önceki kuşaklardan aldıkları mirası bir sonrakilere aktararak bir zincirin halkaları gibi günümüze kadar ulaştırmışlardır.

Erzurum'da hüküm süren şiir estetiği ve anlayışında divan şiiri ile halk şiirinin iç içe olduğu görülmektedir. Muhtevalarına ve kullanılan nazım şekillerine baktığımızda şairlerin benzer gelenekler yüzyıllar boyunca bağlı kaldıkları görülmektedir.

Erzurumlu divan sahibi olan şairler şunlardır: Emrâh, Erbâbi, İbrahim Hakkı, Zihnî, Fennî, Feryâdî, Hâzık Mehmed, İbrahim Mülhemî, İlmî, Karazlı Hakkı Bey, Mehmed Rüşdü, Ali Rıza Bey, Natıkî, Neccârî, Nef'î, Kemâlî, Siracî, Şehvârî, Tâlib.

Dîvân şairleri hakkında bilgi edindiğimiz temel kaynaklar arasında olan şu'ara tezkirelerinde bazı şairler hakkında detaylı bilgi bulunmamakta ve bu anlamda tezkireler yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden bazı şairlerin hayatlarına ve eserlerine şiir mecmualarından

²⁷Erbâb-ı timâr ve kitâb-ı 'âlî-tebâr ve sipâhî-i kâr-zâr zümresinden mevlüdi Erzurum ve seyyâh-ı her merzbûm ve mülâzım-ı ashâb-ı 'ulûm olup musâhabet-i dilkeş ile hoş -edâ ve mecâlis-ârâ letâyif-i bî-gıış ile safâ-bahş-ı rindân-ı bâ-nevâ rûz u şeb hıdâmât-ı erbâb-ı fazl u kemâl ü mülâzemetdür ki ashâb-ı câh u celâle mâyil ü râğıb ve eş'âr-ı dürer-bâr-ı gavvasân-ı buhûr-ı ma'ânîye yâr olan yârâna kâyil ü tâlib olduğına binâen ol serhadlerde olan şu'arâ-yı nâdir-gûyân ile hem-zebân ve ser-bâzân-ı dilâverân-ı cihâna yâr olup husûsâ Sâfi sâf-meşreb ile nazm dimekte rûz u şeb dimeyüp birbirine nezâyir-i dil-pezir ve ebyât-ı bî- nazîr söylemeden hâli olmazlar imiş. Bu bir nice matla' u beyt kendinün hasb-i hâlidür (Solmaz 2005: 207-208).

ulaşmak mümkün olabilmektedir. Tezkirelere, edebiyat tarihi kitaplarına girmeyen ve hâlâ gün ışığına çıkmamış bilgilerin elde edilebilmesi için şiir mecmualarına müracaat edilmesi zorunludur.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİROĞLU Abdülkerim, **İsmail Belig-Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'âr**, GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Yay.,Ankara 1985.
- Ahdî, **Gülşen-i Şu'ar'â, İnceleme**, (Haz.: Süleyman Solmaz), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- AKKUŞ Metin, “Nef'î”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.32, Diyanet Vakfı yay.,Ankara 2006, s.523-525.
- BANARLI Nihad Sami, “Râbia Hâtun Efsanesi”, **Hürriyet**, 21 Haziran, 1948.
- BAYRAM Ömer, **Seyyid Azim Şirvânî-Tezkiretü's-Şu'arâ**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,2005.<http://turuz.com/index/view/62225a97df585a1e8269064398069e44c45221bb>
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, **Osmanlı Müellifleri III Cilt**, (Haz.: A. Fikri Yavuz ve İsmail ÖZEN), Meral Yayınevi, İstanbul 1972.
- Büyük Türk Klasikleri XIV Cilt**, Ötüken-Söğüt Yayınları,İstanbul 1987.
- ÇAĞRICI Mustafa, “İbrâhim Hakkı Erzurûmî”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.21,Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000, s.305-311.
- ÇINARCI M. Nuri (2007). **Şeyhülislam Ârif Hikmet-Tezkiretü's-Şu'arâsı ve Transkripsiyonlu Metni**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- ÇİFÇİ Ömer, **Fatîn Davud-Hâtimetü'l-Eş'âr**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara Tarihsiz.<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0>
- ERGUN Sadettin Nüzhet, **Türk Şairleri IV Cilt**, Bozkurt Basımevi, İstanbul 1936-1945.
- Erzurumlu Darîr, **Kıssa-i Yûsuf**, (Haz.: Leyla Karahan), Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara 1994.
- FINDIKOĞLU Ziyaeddin Fahri, **Erzurum Şairleri**, Sınâyî-i Nefise Matbaası, İstanbul1927.
- Güftî, **Teşrifâtü's- Şu'arâ**, (Haz.: Kâşif Yılmaz), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2001.
- GÜNDÜZ Harun (2009). **Nâil Tuman-Tuhfe-i Nâilî (1-100 arası)**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- İNALİbnülemin Mahmut Kemal, **Son Asır Türk Şairleri**,Devlet Basımevi, İstanbul 1938.
- İPEKTEN Haluk, **Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- İSPİRLİ Serhan Alkan, AKPINAR Ahmet ve KARATEKİN Azimet, “Erzurumlu Bilinmeyen Bir Dîvân Şairi: Feryâdî”, **Turkish Studies**, S:3/2 (2008), s.447-464.<http://turkishstudies.net/sayilar/sayi8/ispirliserhanalkan.pdf> (ET: 14.06.2014).
- KAPLAN Mehmed, **Tanzimattan Cumhuriyete Şiir Tahlilleri 1**, Dergâh Yay., İstanbul 2009.,
- KASIR Hasan Ali, **Erzurum Şairleri**, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999.
- Kelâbâzî, **Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta'arruf** (Haz.: Süleyman Uludağ), DergahYayınları, İstanbul 1992.

- KILAVUZ Ulvi Murat (Çev.), “Carl W. Ernst’in Şettârî Sûfilikte Mihne ve Temkin Tavrı”, **Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S:12/1 (2003), s.345-364.http://ilahiyyat.uludag.edu.tr/akademik.kadro/Kadro_view.php?editid1=73(ET:21.04.2013).
- KURTOĞLU Orhan (2004). **Lebîb Dîvânı, İnceleme**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara.
- Mehmed Esad Efendi, **Bağçe-i Safâ-Endûz**, (Haz.: Rıza Oğraş), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Burdur 2001.
- Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî III Cilt**, (Haz.: Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Mustafa Safâyi Efendi, **Tezkire-i Safâyi**, (Haz.: Pervin Çapan), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- NUSRET Mehmed, **Erzurum Tarihçesi-Dünya Üniversiteler Kış Oyunları**, Dergah Yayınları, İstanbul 2011.
- OKAY M. Orhan, “Edhem Pertev Paşa”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.34, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994, s.420-421.
- OKÇU Naci, “Hâzık”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.17, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1998, s.122.
- Râmiz, **Âdâb-ı Zurefâ**, (Haz.: Sadık Erdem), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 1994.
- Sâlim Efendi, **Tezkiretü’ş- Şu’arâ**, (Haz.:Adnan İnce),Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara 2005.
- ŞENÖDEYİCİ Özer, “Nef’î Biyografisine Ek”, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, S:21(2007), s.179-199. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/156900>(ET: 19.06.2013).
- ŞİMŞEK Selami, “Erzurumlu Unutulmuş Bir Sûfi Şair: Müderris Muhammed Nûreddin Efendi”, **Ay Vakti Dergisi**,S:142 (2013), www.ayvakti.net, (ET: 27.09.2014).